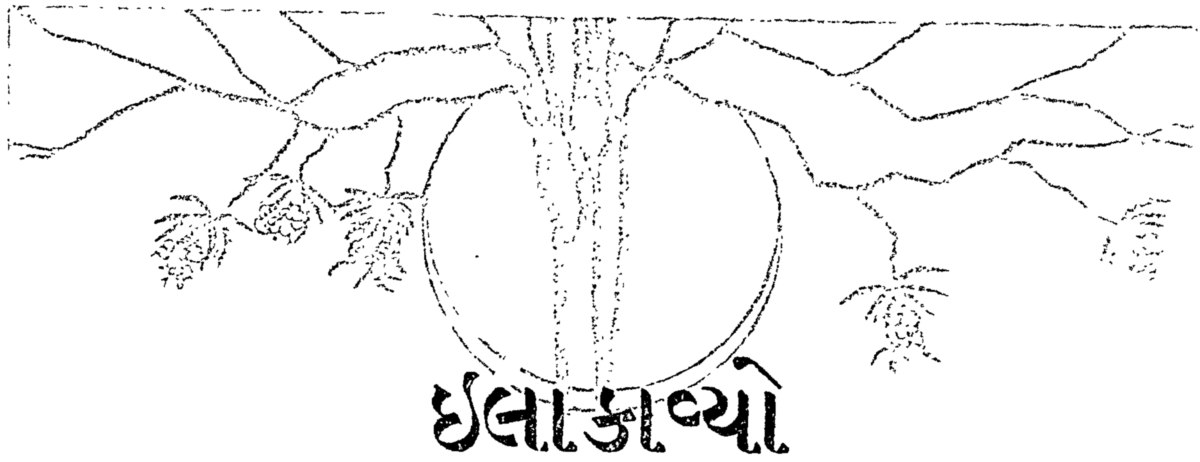

ઇલાકાવ્યો

લેખક

ચન્દ્રવદન ચીમનલાલ મહેતા

—જીવન-મંત્ર—
"પ્રેમ અને ત્યાગ"

સુશોભનકાર
કનુ દેસાઈ

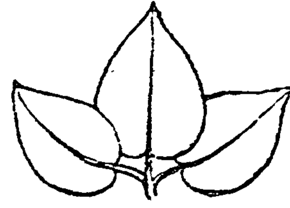
પ્રકાશક

૧૯૩૩ મૂળશંકર સોમનાથ ભટ્ટ · વડોદરા કિં. રૂપિયા

જરૂરનું

મુદ્રક · બચુભાઇ પોપટભાઇ રાવત કુમાર પ્રિન્ટરી, રાયપુર, અમદાવાદ
પ્રકાશક · મૂળશંકર સોમનાથ ભટ્ટ નંદભુવન રાવપુરા વડોદરા

ઇલા

ઇલા એ નામ મને ઘણું ગમે છે. એ નામે મારા જીવનમાં સુખદુઃખના ઊભરા આણ્યા છે, શમાવ્યા છે. એ નામ સાથે અનેક સ્મૃતિચિત્રો સંકળાએલાં છે. એ નામ સાંભળીને હું, જો કંઇ ખરાબ હોંઇશ તે મટી તરત કંઇકવાર સારો થઇ જાઉં છું. તો એ નામ મને કેમ ન ગમે? ઇલાવૃત્ત, ઇલાવંશ, ઐલકુળ, ઇલા એ બધાં પુરાણનાં નામોમાંથી ઇલા નામ સૌથી વધારે નાનપણથી જ મને ગમતું. એ નામની ઉજવણી કરવાનો આનંદ આજે મારાથી રોક્યો રોકાતો નથી.

ઇલા કલ્પિત નથી; જીવંત વ્યક્તિ છે. ઘણાના જીવનમાં ઘણી વ્યક્તિઓ વણાએલી હોય છે, એમ એ મારા જીવનમાં વણાએલી છે. વળી ઇલા એક નથી, ત્રણ છે. ત્રણમાંની બે મને મૂકી ચાલી ગઈ. . . . ક્યાં? . . . જ્યાં હું નથી જઈ શકતો ત્યાં. છતાં એ સદ્‌ગત છે તે મારે મન અમર છે. એક ગઈ સંવત ૧૯૮૨ના વૈશાખમાં—૧૯૨૬ના મેમાં; બીજી ગઈ સંવત ૧૯૮૭ના માઘમાં—૧૯૩૧ના ફેબ્રુઆરીમાં. ત્રીજી,

એ બેની અને મારી વચ્ચે ઝીણો તાંતણો સાંધી રહેલી છે. એટલો સૂક્ષ્મ તંતુ અનંત રાખવા, પ્રભુ! એટલી મારી એ વ્હાલા બેનને અખંડ સૌભાગ્યવતી રાખે. સમભાવશાળી ભાઈબેનો, અને વડીલ મિત્રો એને આશિર્વાદ આપે. મને પડેલી ખોટ પૂરવા જેઓ પોતાથી બનતું કરે છે તેઓ મને શુભાશિષ આપે. અચાનક હજી કોઈ વ્હાલા મારાં વારણાં લેવા, આશિર્વચન કહેવા, મને ઠારવા, અહીં કે ત્યાં, ક્યાંક પણ મને જરૂર મળશે એ મારી શ્રદ્ધા અખંડ રાખવા પ્રભુ મને બલ આપે!

અમે ચારે સાથે રમતાં, કૂદતાં, ફરતાં, લડતાં, વઢતાં, 'તે હિ નો દિવસા ગતાઃ'. અમે શું યે કરતાં, શું શું નહિ કરતાં, એ કથનીમાં સૌને રસ પડશે? બાળપણનો પંખીમાળો બાંધનારામાંથી રહેલી એક વ્હાલામાં જ હવે મારે ત્રણેનાં સ્મરણદર્શનો કરી કૃતાર્થ થવું રહ્યું.

સવાર પડે ને મને ઊગતે સૂરજે 'ભાઈ' કહી ઉઠાડે; ખાવાનામાં અરધા ઉપરનો ભાગ બાજુએ રાખી, પોતે પોતાનો ભાગ ખાવા માટે થોભે; જભલાની કસ, ડગલાનાં બોરીઆં, ટોપી પરની ધૂળ, ઉઘાડમાથાની વેવલી બાબરી, ચશ્માના તારબંધ ઉપરનો મેલ, અને એવી અનેક વસ્તુઓને સંભાળ લઈ સમરાવે; મને વઢે, ટોકે, સતાવે, ખીજવે, પજવે, પટાવે, ફટકાવે; જે મારા સંસ્કાર પોષે, નીતિ ઘડે, પ્રેરણા આપે, સવારે ઊઠતાં જેના દર્શન વિના દિવસ 'સારો' નહિ જાય એમ માનું, જેને પગે લાગ્યા વિના, જેના શુભાશિષ વિના કોઇ પણ કામની શરૂઆત ન કરૂં, જેને હું આખા દિવસનો હિસાબ આપું, જેની આગળ સઘળી ભૂલો કબૂલું, જેની આગળ કદી જૂઠું ન બોલું, જેની હૂંફે, જેના હેતે, જેના આશિષે, કર્તવ્યપંથે યથાશક્તિ વહ્યો જાઉં; જીવનને વારંવાર ઘેરી વળતી કાળી વાદળી જેના એક જ હાસ્યચક્રે દૂર થાય,—એવી મારી વ્હાલાનાં કેટલાં ગુણગાન ગાઉં?

આકાશની પાટી ને સાગરની રૂશનાઈ બનાવીને લખું? કે હિમાલયના ઓગળતા હિમની કલમઝારી બનાવીને લખું? કે સૂરજ કિરણોની લીટીઓ ગોઠવી એમાં ચાંદાના અક્ષરો વડે નવી લિપિ આલેખું?

એવી મારી જીવંતમૂર્તિ ઇલાએ મારા જીવનમાં સજીવન કરેલા સંસ્કારના બદલામાં આ સંગ્રહના રૂપમાં વળતર–એનું તે શું પ્રમાણ? બહેનના એ નિર્મળ પવિત્ર નિઃસ્વાર્થ ભાવનો આ કેટલો નિર્બળ પડઘો! એને દીધેલા સંતાપ, એને ચીડવવાના કરેલા પાપનું આ કેટલું નિર્જીવ પ્રાયશ્ચિત્ત!

હું કુબેરદેવ હોઉં તો ઠેકઠેકાણે ઇમારતો બાંધી એને 'ઇલા' નામ આપું; (અરે હું વિશ્વકર્મા હોઉં તો—કે બ્રહ્મા જ હોઉં તો—નવી જ સૃષ્ટિ રચી એને 'ઇલા' નામ નહિ આપું?) હું શિખરિણી હોઉં તો એકાદ ભવ્ય અને સુંદર ગિરિશૃંગ શોધી, ત્યાં ચઢી એને 'ઇલાશિખર' નામ આપું; હું કોઇ મોટો સાગરખેડુ હોઉં તો એકાદ ખડક શોધી વહાણોને સાવચેત રહેવા ત્યાં એક નાજુક પણ મજબૂત દીવાદાંડી બાંધી એને 'ઇલાદીવો' નામ આપું; અથવા તો હું એક મહાન વૈજ્ઞાનિક થાઉં તો જગતજ્યોતિમાંથી એકાદ નવું રશ્મિ શોધી એને 'ઇલાકિરણ' નામ આપું; કે ખગોળમાં નવો જ 'ઇલાતારો' શોધું.

પરંતુ અત્યારે સંતોષે એવું તો આ જ છે એક સ્મારક. આ તો રંક પ્રયાસ, ભગિનીહેતના ભવ્ય કર્મકાંડના ઉપનિષદ્–સાહિત્યમાંથી એકાદ નજીવા શ્લોકનો ઉચ્ચારમાત્ર, ધ્વનિમાત્ર, શબ્દમાત્ર.....

હમણાં તો આટલાથી જ મારૂં ઇલા તરફનું ઋણ અદા થએલું માની મારે ફુલાવાનું!

હવે પછી

❁

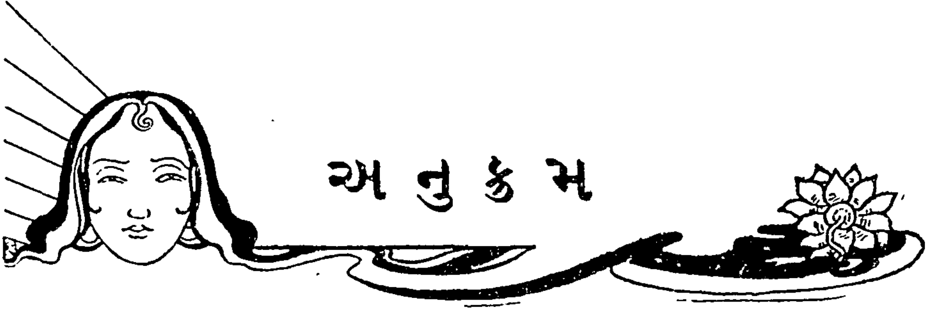
આગગાડી

રતન

અખો અને બીજાં નાટકો

પ્રેમનું મોતી અને બીજાં નાટકો

મૅટ્રિક

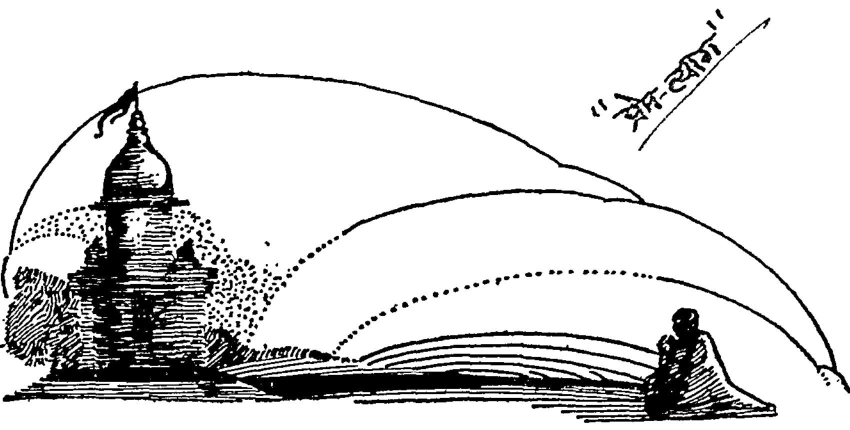

અનુક્રમ

આટલું સુધારી લેજો

પૃષ્ઠ	૧	ઉપર	છેલ્લી	લીટીમાં	પ્રિયવંદા	ને	બદલે	પ્રિયંવદા	
,,	પર	,,	૧૨મી	,,	પછી	,,		પીછી	
,,	૭૦	,,	૮મી	,,	છુટ્ટી	,,		છુટી	
,,	૭૪	,,	૪થી	,,	ઔષધિ	,,		ઔષધી	
,,	૭૬	,,	૨૦મી	,,	ઉભયને	,,		ઉભયનો	
,,	૯૪	,,	૬ઠ્ઠી	,,	રહી	,,		વહી	

ઈલાકાવ્યો

અર્પણ

• પૃથ્વી •

પ્રિયં— અહહ ! નામ એ ન ઉચરાય હાવાં પૂરૂં,
અને હૃદયમાં ભર્યું પુરણ, ઓસરે ના જરી.
સ્મરે, બચપણે સુકંઠ થકી કલ્પનાભોમમાં
નદી ગિરિ વનો ઘટા કુસુમ ભવ્ય વૈકુંઠ ને
અલૌકિક ઉઘાડનાર પરીલોક જાદૂભર્યાં
તણી હતી તું એક સૃષ્ટિ રચનાર દેવી, પ્રિયં—
ધરે સકળ શબ્દ રૂપ અહીં, બ્હેન ! એ ન્યાળવા
કર્યાં ન વિધિએ કદી શ્રમિત લોચનો તાહરાં !

પણે ઉભય મંદિરે પગથિયાં ચઢયાં ઊતર્યાં,
પવિત્ર તુજ અંગુલિ મધુર છાંટતી અંજલિ,
પઢું વડીલ હું છતાં ય તુજ શિષ્ય વ્હાલો બની.
નથી સમરવું વધુઃ સ્મરણ જે ઠર્યાં એ રૂઠી
દમે હૃદયને, રૂંધે અધિક આજ આ અર્પતાં;
ધરૂં દુઃખદ, છો તૂટે ઉર પ્રિયંવદા ! ઓ ઇલા !

ઇલાને

•પૃથ્વી•

ઇલા ! ઘડીક થંભવી જીવન આ વહી જે જતું–
વનસ્પતિ તણી અહીં કુદરતે કટોરી કરી,
અહીં મધુર મ્હેકની સુરભિ જો અનેરી ભરી,—
અહીં સમીપમાં નચિંત થઇ આવને બેસ તું,
અને ઉચ્ચર એક વાર મુજ લાડનું નામ તું,
–ન થાય તુજ હક્ક એ અવરનો કદી યે જરી–
વળી સ્મરણભોમનાં સુમન સર્વ આ સંઘરી;
–ગયું જીવન છો ગયું–જીવન ઝંખીએ આવતું.

અને તુજ તણો ગણી જીવનકાળ સંભાળજે !
ભવિષ્ય રચજે બની પ્રખર આતપે તું સુધા;
વળી સ્મિત શી હિમે; સુભગ હાસ્યચક્રે બધાં
દુઃખો નિત નિવારજે; તું મુજ ભાવિ ઉજાળજે.
મૂકી છ મુજ મસ્તકે મૃદુલ આ હથેલી, સદા
મૂકી ત્યમ જ તું હજી, ભગિનિ ! નિત્ય પંપાળજે.

દેવબાલ

• ઇન્દ્રવજ્રા •

ઇલા ! કદી હોત હું દેવબાલ !
તારા ભરી આપત એક થાળ,
એના વડે કૂકડીદાવ સાથે
બંને રમ્યાં હોત અહો નિરાંતે.

ચાંદો ફરંતો નભથી હું લાવી,
બ્હેનાં રમ્યાં હોત દડો બનાવી;
ને એ દડે હું વીજરેખ બાંધું,
એને ઉછાળી જળવ્યોમ સાંધું.

ને સાતરંગી ધનુવસ્ત્ર ચારુ
લાવી સજાવું તુજ અંગ ન્યારું;
ને શુભ્રકીર્તિ થઈ દિવ્ય પંથે
ઓહો ઊડયાં હોત જ દિગ્દિગન્તે.

વરદાન

• ઇન્દ્રવજ્રા •

‘ઇલા અહીં જો કદી દેવ આવે,
ને સાથ જો બે વરદાન લાવે;
જાણે છ તો શું—વરદાન કેવું
હું એક માગું પ્રભુ પાસ એવું ?

દેવેન્દ્રના દારુણ વજ્ર જેવા
પૃથ્વી વિષે છે દુઃખરાશિ એવા;
એમાં કડાકા ભરપૂર લાધું,
એને ફરંતી વીજરેખ બાંધું.

એ વજ્ર જેવાં વીજ ને કડાકા
સ્વર્ગે લઈ ફોડું ત્યહીં ધડાકા;
વેરૂં બધે એ દુઃખરાશિ દારૂઃ
એવું હું માગું વરદાન મારૂં.’

‘હું તો, કની, ભાઇ ન એમ માગું,
એ દેવને તો નમી પાય લાગું;
જે દિવ્ય સંગીત ત્યહીં ગવાય,
જેથી બધો રાસ વળી રચાય;

ટાળી સદાની દુઃખની ય ભ્રાંતિ,
દે નિત્ય આનંદ અનંત શાંતિ;
સંગીત એવું ઉર ઠારનારૂં,
યાચું હું તો એ વરદાન મારૂં.

પૃથ્વી તણી નિત્ય પ્રદક્ષિણાઓ
હું તો ફરૂં ને ગજવું દિશાઓ;
ગાયા કરૂં એ જ અનંત ગીત,
પૃથ્વી પછી થાય જ સ્વર્ગજીત.'

દિવાળી

• ઇન્દ્રવજ્રા •

'ઇલા, દિવાળી ! દીવડા કરીશું;
તારા સર્યા વ્યોમ થકી અહીં શું ?
કેવા ફટાકા અહીં આ ફૂટે છે !
આ કાનના તો પડદા તૂટે છે.'

'સુણ્યા નથી તેં વીજના કડાકા ?
એ સ્વર્ગમાંના ફૂટતા ફટાકા !
ત્યાં વાદળીવાદળીઓ અફાળી
સૌ દેવબાલો ઊજવે દિવાળી.'

'તું બ્હેન જ્યારે કહી લે અબોલા,
ઝીલું ન તારાં વચનો અમોલાં;
સૂંગા ફટાકા દિલમાંહી ફૂટે
ને એ સમે તો ઉરતંતુ તૂટે.'

સાતતાળી

· ઇન્દ્રવજ્રા ·

'આવો, બધાં બાળક આંહીં આવો,
છે આજ છુટ્ટી રમતો જમાવો;
ચાલો રમાડું અહીં સાતતાળી.'
એ વૃદ્ધ બોલ્યો નિજ ડોક વાળી.

'આપું છ પ્હેલ્લી તુજને હું તાળી:
બેટા સ્મરે છે, તુજ જેવી કાલી
વાણી હું યે એક સમે વદ્યો'તો,
માતા તણી ગોદ મહીં લપ્યો'તો.

ને બાપુ! લે આ તું બીજી ય તાળી,
એ જિંદગી યે હતી કૈં નિરાળી;
તોફાન મસ્તી—સુખી બાલ્યકાળ;
વીતી ગયાં સૌ પળમાં નિહાળ!

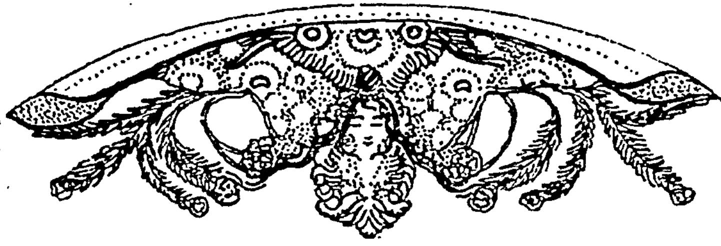
ત્રીજી તને આપું વળી હું તાળી,
નિર્દોષ આ જીવનકેરી પાળી;
હૈયા મહીં હોંસ કંઈ ભરી'તી,
આશા ધરી રંગ મને વરી'તી.

લે ભાઈ ! તાળી વળી એક ચોથી,
એમાં પઢ્યો'તો રૂડી સ્નેહપોથી;
ગૂંથાઈ'તી ચોગમ મોહજાળ,
વીતી ગયો એ ય વસંતકાળ.

લે પાંચમી આ: ઘટમાળમાં હું
એવો પડ્યો જે હરખ્યો પિતા હું;
જીવ્યું ન જીવ્યું બધું યે સ્મરે છે,
કૈં કૈં પ્રસંગો નજરે તરે છે.

દેતાં તને આ વળી છઠ્ઠી તાળી,
બેટા દ્રવે છે મુજ હૈયું ખાલી;
સંસારચક્રે અટવાઇ જોયું,
કે હાય આ જીવન એમ ખોયું.'

ને સાતમી તાળી ન દૈ શક્યો એ !
આંખો મીંચાણી, ઢગ થૈ પડ્યો એ;
એણે સુણી'તી નકી અંત-તાળી,
કાળે બજાવી દીધ સાત તાળી.

વનદેવી

• ઇન્દ્રવજ્રા •

આમ’વ ! ઇલા ! કહું એક વાત,
જોને ખીલ્યાં છે ફૂલ જાતજાત;
લે ચાલ, આજે રમીએ સવારે,
આ પુષ્પનો તું શણગાર ધારે.

મોટા કહે છે રમું સાથ તારી,
વિદ્યા બધી યે બળી જાય મારી;
વિદ્યા બધી તે બળતી હશે શું ?
ને જો બળે તો ય વળી થશે શું ?

જાણે છ લાગે ફૂલમાં તું કેવી ?
ના હોય જાણે વનની શું દેવી !
ને બ્હેન તું જો વનદેવી થાય,
કેવો સદા શીતળ વાયુ વાય !

મારી દગે જો કદી આંસુ ન્યાળે,
હેતાળ હાથે મુજને તું ઝાલે;
ખીલંત કો પુષ્પની પાંદડીમાં,
ઢાળી મને તું હસવે ઘડીમાં.

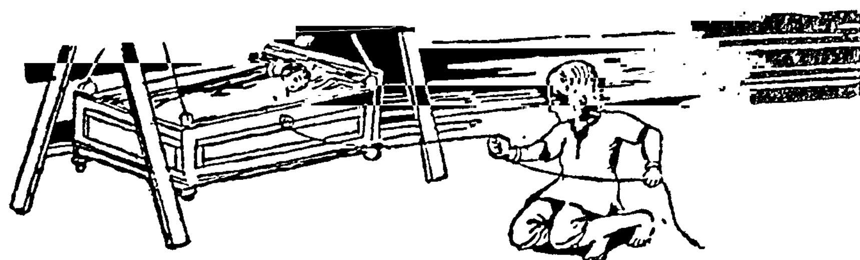
આકાશથી કો મૃદુ રશ્મિ ચોરી,
હીંચોળવા સ્નેહપરાગ દોરી
ગૂંથી મને ફૂલઝૂલે ઝુલાવે,
ને શોકચિંતા જગનાં ભુલાવે.

સંકોરીને આ જળના તરંગ,
એનું કરી મિશ્રણ વાયુ સંગ,
રૂડાં રચી હાલરડાં અનંત,
ગાયા કરે નિત્ય જ મંદમંદ.

ને હર્ષઘેલો પળમાં હું થાઉં,
નિદ્રાતણી ગોદ મહીં લપાઉં,
ત્યાં પોપચાંની થઇ રંગભૂમિ,
જાદુભર્યો સ્વપ્ન રહે ઝઝૂમી.

ને ત્યાં બને સુંદર સ્વપ્નસૃષ્ટિ,
ન્યાળી હું પામું વળી જ્ઞાનદૃષ્ટિ,
ત્યાં દેવદેવી ઉરભાવ રેલી,
બ્રહ્માંડના ભેદ રહે ઉકેલી.

ને બ્હેન ! વિદ્યા બળી જાય મારી,
યાચું કૃપા તો વનદેવી ! તારીઃ
વિદ્યા સજીવંત કરંત રહેજે,
શોધી મને જીવનબુટ્ટી દેજે.

હાલાં

• ઇન્દ્રવજ્રા •

ઇલા! હતી તું કની છેક નાની,
લોકો કહેતા તુજને જ શાણી;
ને બ્હેન વાણી ય વદંતી કાલી,
સૌને હતી તું વળી ખૂબ વ્હાલી.

ઊંઘાડવા હાલરડાં હું ગાતો,
એ ગીત ગાતાં કદી ના ધરાતો;
ત્યારે સ્ફુરંતી ઉપમાવલિઓ,
આજે ન ઝીલે સ્મૃતિ-અંગુલિઓ.

'સોનાતણા પારણીએ તું પોઢે,
મોતીગૂંથી ચાદર બ્હેન ઓઢે,
હીરા જડ્યા હાંસલીએ રમંતા,
માણેકના મોર વળી ફરંતા.

ને હીરદોરી—ને બ્હેન ગોરી,
ને એક વીરો—ને વીર હીરો;
પાતાલપાણી થકી હું નવાડું,
જાતે વખાણી ઝબલાં શીવાડું.'

સ્વપ્નાંભર્યો એ સુખી બાલ્યકાળ,
આંખો મીંચાતાં થતી સ્વપ્નમાળ;
એવાં હવે ના કદી સ્વપ્ન આવે,
ને સાથ મીઠી વળી ઊંઘ લાવે.

ઓ બ્હેન! આજે નહિ ઊંઘ આવે,
તું ગાય હાલાં મુજ માટ ભાવે;
જો, ગાઢ નિદ્રામહીં વિશ્વ લાગે,
એમાં અહીં આ તુજ આંખ જાગે.

ના પારણું કે કંઈ હાંસલીઓ,
આજે ન સાગું ઉપમાવલિઓ;
મારે કપાળે તુજ હાથ માંડ,
ને 'ભાઈ' બોલી મુજને ઊંઘાડ.

ઓળખ

•ઇન્દ્રવજ્રા•

કેવો મજેનો સુખી બાલ્યકાળ!
આ મસ્તી, તોફાન, જવું નિશાળ;
ઇલા! થશે શું અતિ દિવ્ય એવું
નિર્દોષ આ જીવન સ્વપ્ન જેવું?

આ કેશ કાળા સહુ શ્વેત થાય,
ને આંખ આ જો કદી ઝંખવાય,
આ નેત્ર તારાં—સુરસોમધારા—
શી રીત જાણીશ પછી હું તારાં?

ને ચન્દ્ર તારા સહુ લે વિસામા,
ને દિગ્ગજો ધૂળ ભરે દિશામાં,
આ હાથ તારો પથ દોરનારો,
શી રીત જાણીશ નકી જ તારો?

તારૂં કદી જો ક ની મૃત્યુ થાય,
આનંદ આ જીવનનો ય જાય;

આ આંખ ને હાથ કદી ભુલાય,
તો યે કદી તું સ્મૃતિથી ભૂંસાય?

હૈયા સહીં સૌન નિગૂઢ વ્યાપે,
ને એ મને જીવતદાન આપે;
એકાદ સારૂં વળી આંસુ છાનું,
એથી જ જીવંત તને હું માનું.

સ્વાર્થી

•ઇન્દ્રવજ્રા•

જેવો તપે સૂર્ય જ તે ઘડીથી
મેં ભોગવેલાં સુખસ્વપ્ન ચારુ,
વીણી બધાં એ ગણતો ફરીથી,
ત્યારે ઇલા! હું તુજને વિસારું.

સંધ્યાતણા નિર્મળ દિવ્યરંગી
રક્તાંબરે નિત્ય બધાં ય બાંધું:
ને એ મૂકી મસ્તક હું તરંગી
સૂતાં નિરાંતે ભર નીંદ લાધું.

રે નીંદમાં એક જ મૂર્તિ આવે,
આવી રમે, ને મુજ માટ એક
એ દિવ્ય ને સુંદર સ્વપ્ન લાવે;
એની પ્રભાતે ન મળે જ રેખ!

ના ના પ્રભાતે કંઇ રેખ ભાળું
ત્યારે તને જીવન માંહીં ધારું.

અભિલાષ

• ઇન્દ્રવજ્રા •

'આજે ઇલા! છું કની સ્હેજ નાનો,
બાકી ઊભો આંહીં રહું જ શાનો?
આકાશપાતાળ કરૂં હું એક,
ખૂંદી વળું સર્વ દિશા અનેક.

ને સાત જો સાગર હોય સામે,
તે યે કૂદી જાઉં જ એક વામે;
ને દૈવને તો કની ભોંય હેઠું
એવું પછાડું—નહિ થાય બેઠું.

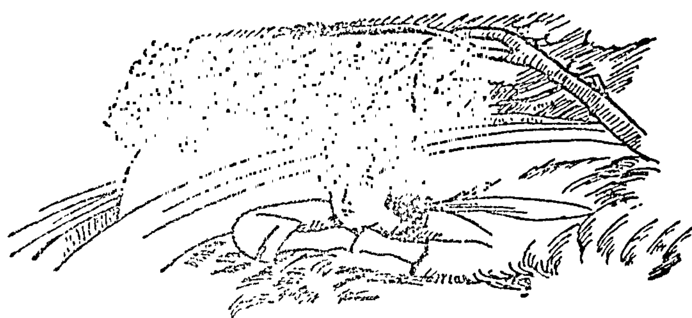
ધારૂં કની તો રવિને નસાડું,
તે પૂર્વથી પશ્ચિમમાં ઉગાડું;
ને ચાંદલો? હેં, શિદ ભાર એના,
જ્યાં સૂર્ય શા સેવક હોય જેના?'

'ખાલી ન એવી તું બડાશ હાંક,
આ સ્હેજમાં લાગી રહે છ થાક.'

'હો, હો, ઇલા! તું ન શરીર દેખ,
સત્તાભર્યો છે મુજ આત્મ એક.

આત્મા થતાં નિર્મળ ને નિયંત્રી,
એની થશે એક જ વિશ્વતંત્રી;
સંગીત ત્યાં તો પછી દિવ્ય ન્યારૂં
ગુંજી રહેશે જગ ઠારનારૂં.

બ્રહ્માંડના ભેદ બધા ય ખોલી
બ્હેનાં! બતાવીશ સભા અમોલી;
જોજે, પછી તો ક ની ખ્હાડ તોડું,
ને હું તને તો લઈ બાંધ દોડું.

ઇન્દુ

• અનુષ્ટુપ-વસંતતિલકા •

અંધારે જ્યોતિરેખા શી લસે છે વ્યોમદીપિકા,
ડૂબ્યા ચડેલ હૈયાની એવી એ પન્થદર્શિકા.

જ્યારે મળું દગમહીં તુજને ભરૂં હું,
સંસારનાં સુખ ભૂલી તુજને સ્મરૂં હું,
ગૂંથી વળી ઉર થકી ઉર, તે બિછાવું,
વાત્સલ્યમૂર્તિ પ્રભુને ચરણે ધરાવું.

ઉછાળે જૂજવા ભાવો તાહરાં દૃષ્ટિસ્પર્શન,
અને મેં ત્યાહરે કીધાં સ્નેહમાં બ્રહ્મદર્શન.

માન્યું હતું જગત તો જડ છેક છે આ,
આત્મા તણું જીવન શું કંઇ સામ્ય છે ના;
તારા વડે પ્રથમ મેં પ્રભુતા પ્રમાણી,
આ વિશ્વ ને જીવનની ગૂઢ ગ્રંથિ જાણી.

ઉકેલે મૃદુ બોલોથી હૈયાની ગડીઓ કૂંળી,
ઉજાળે કંઇ આત્માની દિશાઓ સર્વ ધૂંધળી.

કાર્યો કરું પ્રથમ સૌ બહુ હેતભાવે,
બ્હેની હસંતી શકુનો લઈ સામી આવે;
અંગુલિ કુંકુમભીની કરીને કપાળે
ચાંલ્લો કરી ઉમળકે શુભ ભાગ્ય બોલે.

ભાઇ ને ભગિની સાચાં ઉરતંત્રી જગાડજો,
પ્રેરણા પાઇને પીને સ્નેહમંત્રો ગજાવજો.

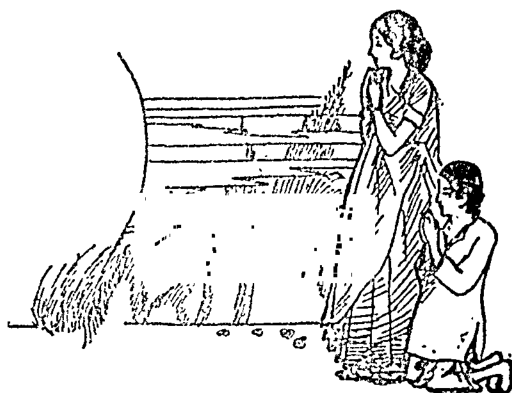
ચિંતા ભૂંડી ધગધગે દિલમાંહીં જ્યારે,
વીણા લઇ રસભર્યાં ગીત ગાઈ ત્યારે,
બંધુ તણા જીવનમાં બનીને વિધાત્રી,
ઉદ્ધારવા ઉર વસી, નમું જ્ઞાનદાત્રી.

સંસારસાગરે વ્હેતું કિસ્મતના ખડકે ચઢ્યું,
બોધમંત્રે બચાવી લે બંધુનું ઉરહોડલું.

ઝ

જગમાં બંધુઓ જ્યાં જ્યાં, અંધારાં જીવને જહીં,
પુણ્યવંતી ભગિની શા ઇન્દુ ત્યાં પ્રગટો સહી.

એક્રમ

• ઉપજાતિ •

'ઇલા! ઊઠી જા, શરણાઇ વાગે,
ઘોરે છ શાની? નવયુગ આજે;
ઉદ્યાનમાં જો તરુ સાથ ઘેરૂં
કેવું રમે બાલ્ય પરોઢ કેરૂં!'

'જોને જગાડી અમથી મને ક્યાં?
આવ્યું હતું સ્વપ્ન મને, અને ત્યાં
તેં અંત ભાગે જ મને જગાડી,
બાજી મજેની અમથી બગાડી!

મારૂં અધૂરૂં સપનું રહ્યું એ,
જાણી શકી ના પછી શું થયું એ;
એ સ્વપ્ન આજે મનમાં રમે છે,
એ સ્વપ્ન જેવું જીવવું ગમે છે.'

'રાત્રે સૂતી વેળ કહ્યું'તું શાને
જે વ્હેલું જાગે જગવે બીજાને?'

'જોયું છ ભાઈ મુખ મ્હેલું તારૂં,
કેવો વીતે છે દિન આજ વારૂ!'

'જો ચાલ બાએ ઘર બ્હાર આજે
પૂર્યા કળોઠી થકી સાથીઆ જે,
ત્યાં પૂરીએ શોભિત રંગ સાથે,
ને ત્યાં જ વાતો કરીએ નિરાંતે.'

'હા, હા, ઊગે નિર્મળ જો પરોઢ,
હૈયે ઊગે એમ અનેક કોડ;
ને ભાઈ મારાં અભિનંદનો લે,
આવે ન એકે કંઇ એની તોલે.

આ જો ઉષાનાં મૃદુ હાસ્ય ચારુ,
ને વાંછું એવું શુભ ભાગ્ય તારૂં;
આવું ઊગો જીવનનું પ્રભાત!
ને ભાઈ! હાવાં સુણ સ્વપ્નવાત.

ઓ ભાઈ, જાણે ફરવા જતાં'તાં,
પૃથ્વીતણી પાળ પરે ઊભાં'તાં;
જોયા વળી સાગર સાત ત્યાં મેં,
ઓળંગવાને ફૂલસેતુ સામે.

ત્યાં એક આવ્યો ઊડી દેવદૂત,
પાંખો રૂપાળી વળી તેજયુક્ત;
બે પાંખમાં આપણને ધરી એ
ઊડ્યો શું વેગે! વધુ વાયુથી યે.

સ્વપ્નાંભર્યો એક વિશાળ દેશ,
એમાં થયો આપણનો પ્રવેશ;
એકેક સ્વપ્નનું બની એક સૃષ્ટિ,
જે ન્યાળતાં ઝાંખી જ થાય દૃષ્ટિ.

ઓ ભાઈ, એ તો હતી દિવ્ય સૃષ્ટિ,
પીયૂષની તો ત્યહીં થાય વૃષ્ટિ;
એની ફરે ફૂદડી સોળ ચાંદા,
ન્હોતા ત્યહીં એક જ સૂર્યદાદા.

બેચાર ઊંચાં હિમશૃંગ સાંધી,
પુષ્પો ગૂંથી મંડપ ભવ્ય બાંધી,
એમાં બિછાવ્યાં રૂડી વાદળીનાં,
જાણે બિછાનાં હિમગાદલીનાં!

પૃથ્વીતણા સૌરભની વિશાળ
જાણે ગૂંથી હોય ન મ્હેકજાળ;
ત્યાં ભાઈલા! તું પડખે ઊભો'તો,
ગૂઢાર્થ એનો સમજાવતો'તો.

મ્હેકે ત્યહીં પુષ્પની મંજરીઓ,
ને ત્યાં હવામાં ઊડતી પરીઓ;
એવા પરીલોક મહીં રમ્યાં બે,
ને દૂત શું જોજન કૈં ઘૂમ્યાં બે.

લાધ્યાં હશે આજ સુધી અનેક,
તે સ્વપ્ન મેં ત્યાંહીં દીઠાં દરેક;

ત્યાં રંગના તો ફૂટતા ફુવારા,
ને તે ફુવારે વળી સાત ધારા.

એ સાત ધારા મહીં સાત રંગ,
ને સાતના થાય અનંત રંગ;
એ રંગકૂંડે નિજ અંગ બોળે,
ને સર્વ ઊડે જગમાંહીં ટોળે.

ત્યાં સ્વપ્ન સર્વે ઊજવે ઉજાણી,
ને એક આવે બની શોકરાણી;
ને કોક સ્વપ્નું સજી સર્વ સાજ,
ના હોય જાણે બન્યું હર્ષરાજ!

સંધ્યાતણા હોઠ બીડેલ ત્યાંથી
લાલાશ લાવ્યાં નકી હોઠમાંથી;
ને અંગના સૌ શણગાર કાજ
લૂંટ્યો હતો નક્કી વસંતરાજ.

એ રાજરાણી શણગારવાં'તાં,
તે વિશ્વ આખું ય ઘૂમી વળ્યા'તા;
એ માટ બે ગોળમટોળ મોતી
લેવા ફ ની સાગરદ્વીપ ગોતી.

ને રત્નભંડાર ત્રિલોકના યે
શોધી વળ્યા તો ય મળ્યા ન ક્યાં યે;
પૃથ્વી ફરંતા કદી એક વેળા
કો દેવદૂતે નિરખ્યાં ઊભેલાં,

ન્યાળી ઊભો આપણ નેત્રવારિ,
થંભી હશે કો પળ દિવ્ય ન્યારી;
હૈયાતણું હેત ઠરેલ જ્યારે,
ઓગાળતાં નિર્મળ નેત્ર ત્યારે.

એ દેવદૂતે જળ એ ગ્રહ્યાં'તાં,
એ અશ્રુ વીણી અહીં સાચવ્યાં'તાં;
એ અશ્રુના તો મૃદુ અંગુલિથી,
મોતી સમા ઘાટ ઘડી કળાથી,

રશ્મિગૂંથી છાબ મહીં ભરીને,
ને પુષ્પની પાવડીઓ ધરીને,
એ અશ્રુમોતી તહીં દૂત લાવ્યો,
એને બધાએ હરખી વધાવ્યો.

એ રાજવીને મુકુટે મઢેલું
તારું નિહાળ્યું તહીં આંસુ પેલું;
ને શોકરાણી તણી કંઠમાળા,
એમાં ગૂંથેલાં ચળકે નિરાળાં.

ને કોક સ્વપ્નું શિવરૂપ ધારે,
ને વ્યોમગંગા નભથી ઉતારે;
તારાતણી વૃષ્ટિ શિરે ઝીલી લે,
ને એમ ખેલો સહુ રમ્ય ખેલે.

જે બાળવાર્તા સહુ સાંભળી'તી,
એ સર્વ દૃષ્ટિ શું છતી થતી'તી;

કો સ્વપ્ન પ્રલ્હાદ બની ઉમંગે,
લેતો વળી બાથ સુવર્ણસ્થંભે.

ને કોઇ સેવે ધ્રુવની તપસ્યા,
શ્રદ્ધા તણી ત્યાં ઉકલે સમસ્યા;
ને એમ ન્યાળી ઇતિહાસસૃષ્ટિ,
ભાળી હું પામી જ ભવિષ્યદૃષ્ટિ.

શાળા રચીને કંઇ ખેલ ખેલે,
તારાક્ષરી વ્યોમ તણી ઉકેલે;
ને રશ્મિમાંથી કંઇ રંગ ચોરે,
ને વ્યોમમાં મેઘધનુષ્ય દોરે.

ને હર્ષરાજા વળી શોકરાણી
ઉચ્ચાસનેથી દઇ આણવાણી
સૌ સ્વપ્નને ત્યાં ગરબે ઘુમાવે,
સંગીતની દિવ્ય ધૂની જમાવે.

આકાશમાં એક ઊડંત ટોળી,
તેણે કરી વાદળીની જ ઝોળી;
તારા તણાં કૈં ઝૂમખાં ભરીને,
ને એ નિચોવ્યાં ગરણી કરીને.

ને દિવ્ય ઝારી લઇ અન્ય આવ્યા,
વિષ્ણુ કનેથી કદી હોય લાવ્યા;
તારારસે એ ભરી દિવ્ય ઝારી,
ને એમ ઢોળ્યું અભિષેક-વારિ.

ને અપ્રરંગી મણિમૂર્તિ જેવી,
ઊભી હતી દૂર જ સ્વપ્નદેવી;
આવ્યા ઉડંતા જળસીકરો શા,
ચાલે સરંતા જળઝાલરો શા.

એ સ્વપ્નદેવી સજી વસ્ત્ર ભૂરૂં,
આવી સમીપે ઉચર્યાં મધુરૂં:
"એ સ્વપ્ન તો છે કની સર્વ શૂરાં,
તોફાનમાં યે ન જરી અધૂરાં.

પૃથ્વી મહીં બાળક કાજ જાય,
ફેરી ફરંતા મુજ દૂતરાય;
'સ્વપ્નાં લીઓ કો' સપને રમાડે,
ને બાળકોને અરધાં જગાડે.

જ્યાં બાળકો નિર્મળ નિંદ ઝોપે,
ત્યાં આંખક્યારી મહીં સ્વપ્ન રોપે;
ને ત્યાં જ સ્હેજે કવિતા ઉગાડે,
રૂડાં મધુરાં ફળ શાં ચખાડે!

ને ચાખતાં એ ઉર સર્વ રાચે,
તે બાળકો યે થઈ કાવ્ય નાચે;
નિદ્રાતણી એમ દિવાલ ભેદી,
સૌને કરે દૂત જ સ્વપ્નકેદી.

ને એ જ દૂતો ફરી પૃથ્વીલોક,
તોળે સદા માનવ હર્ષ શોક;

ને હોય જ્યાં શોક કંઇ વધારે,
એ ભાર લાવી અહીંઆ ઉતારે.

પૃથ્વી તણાં બાળક પુણ્યશાળી,
ત્રૂટી જતાં માનવદેહજાળી;
આવી વસાવે અહીં સ્વપ્નસૃષ્ટિ,
ને સર્વ પામે વળી દિવ્ય દૃષ્ટિ.

આશા તણું આંહી વિશાળ વ્યોમ,
ને કલ્પનાની ફળદ્રુપ ભોમ;
હૈયે ભરેલાં સહુ હેત જેમાં,
એ તો અહીં મ્હેલ રચેલ એમાં.

જે સ્વપ્ન લાધ્યાં મરુભોમમાં યે,
તે સર્વ જાણો મુજ દેશનાં એ;
તે સર્વ સ્વપ્નાં નિજ શીર્ષ નામી,
આવી સદા યે ભરશે સલામી.

ને સ્વર્ગથી યે અતિ દિવ્ય ન્યારૂં,
આ છે અમોલું સ્થળ તો અમારૂં;
પૃથ્વી ત્યજી આંહી ભલે પધારો,
આ દિવ્યતામાં ય થશે વધારો."

ત્યાં સ્વપ્નભંડાર ભર્યો વિશાળ,
ને પારદર્શી ચળકે દિવાલ;
જે બાળકોનાં મૃદુ હાસ્ય ચારુ,
એથી ગૂંથી હોય જ એમ ધારૂં.

ને સ્વપ્નદેવી સહ ત્યાંહી આવ્યા,
ને દૂત બે સૌરભથાળ લાવ્યા;
એ સૌરભે આપણને નવાડી,
સુવર્ણનાં દ્વાર રહ્યા ઉઘાડી.

તારાકણી કુંકુમમાં પલાળી,
ચોડી કપાળે મૃદુ હાસ્ય ઢાળી;
ને સ્વપ્નદેવી પછી બોલ બોલ્યાં:
"આ સ્વપ્નભંડાર વિશાળ ખોલ્યા.

એમાં થકી સ્વપ્ન ગ્રહો ગમે તે,
ને હૈયું મારૂં ઊભરાય હેતે;
પૃથ્વી વિષે અંતરશાંતિ થાય,
ને એ વડે બે રમજો સદાય."

એ સ્વપ્નભંડાર ખૂંદી વળ્યાં બે,
ને સ્વપ્ન તો ના સરખાં મળ્યાં બે;
હું તો ક ની ભાઇ થઇ નિરાશ,
પાછાં ગયાં આપણ દેવી પાસ.

"હું દિવ્ય નિદ્રા જ અનંત સેવું,
ને સ્વપ્ન એમાં વળી ભવ્ય એવું
આપો જ જેને નવ આદિ અંત,
ને વિશ્વ જેમાં રમતાં અનંત."

બોલ્યાં હસી હાસ્ય "તથાસ્તુ" દેવી,
પાસ્યાં મજેની ત્યહીં લ્હાણ એવી;

ભંડાર શોધી પછી દૂત આવ્યો,
માગ્યું હતું સ્વપ્ન ન એવું લાવ્યો.

દેવી પછી ચાંદરણાં ગળાવી,
એ શૌખ્ય સ્વપ્નાં પળમાં બનાવી,
તે રોપવા આ હૃદયો ઉઘાડે,
તું સ્વપ્ન એવું જગવી ઉઠાડે.

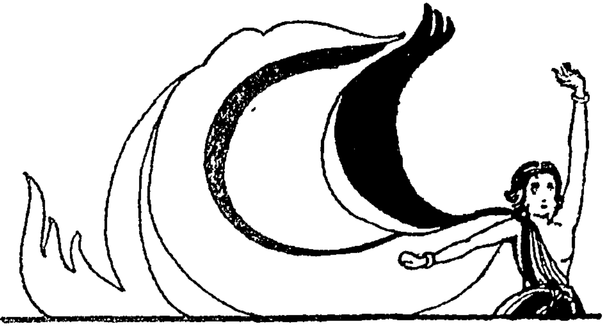
ને સ્વપ્ન મારૂં અધૂરૂં રહ્યું એ,
જાણી શકી ના પછી શું થયું એ;
એ સ્વપ્ન આજે મનમાં રમે છે,
એ સ્વપ્ન જેવું જીવવું ગમે છે.'

'આવ્યું હતું સ્વપ્ન મને ય એવું,
અંતે થયું શું નથી આજ કહેવું;
સૂર્યે કર્યું ભાળ સુવર્ણધામ,
ને ન્હાઇને એ કરીએ પ્રણામ.'

卐

સ્વપ્નાં મને આંહી અનેક આવે,
ને દિવ્ય સંદેશ બધા ય લાવે;
ને તું જીવે સ્વપ્ન અનંત ત્યાં ય,
ત્યાંથી તું આવે કદી સ્વપ્ન માંહ્ય.

એવા જ પાછા નવયુગ આવે,
ને સાથ તારી સ્મૃતિછોળ લાવે;
ઇલા ! હવે કો નવ હોડ માંડે,
સ્વપ્નાં વિખેરી નહિ કો જગાડે.

કલ્યાણ

• ઇન્દ્રવજ્રા •

ઇલા ! સ્મરે છે અહીં એક વેળા,
આ ચોતરે આપણ બે રમેલાં;
દાદાજી વાતો કરતા નિરાંતે,
વ્હેલા જમીને અહીં રોજ રાતે.

કૈં વર્ષ પ્હેલાં અહીં યુદ્ધ જામ્યાં,
ને વીર કૈં અક્ષય કીર્તિ પામ્યા;
આ ગામનો એક હીરો હણાયો,
કલ્યાણ-ચોરો અહીં આ ચણાયો.

કલ્યાણ નામે અહીંનો સિપાઇ,
જે યુદ્ધમાં એક ગયો હણાઇ;
કેવી હતી અંતર દેશદાઝ,
એનો કહું હું ઇતિહાસ આજ.

એ ટેક ને શૌર્ય તણો જમાનો,
સાંખી શકે વીર ન એક ટાણો;
ના યોગ કે કાળ કંઇ વિચારે,
ને પાર ધાર્યું મનનું ઉતારે.

ખૂણેખૂણે યુદ્ધનિશાન વાગે,
કુટુંબનો એક સપૂત માગે;
ને એમ અર્પે સહુ સર્વ શક્તિ,
એવી હતી ઉત્તમ દેશભક્તિ.

કલ્યાણને કેવળ વૃદ્ધ માત,
હૈયે હતી એક વિયોગ વાત;
કલ્યાણ તો એકલ આશ જેની,
ચિંતા ધરે એ દિનરાત તેની.

'બચ્ચા ઊઠો !' એમ સિપાઇ-માતા
બોલી ય ડંકા રણના સુણાતાં;
'ને ભાઇ ! યુદ્ધે મુજની તું ચિંતા
રહેજે ન, તારે શિર છે નિયંતા.

બેટા ઉમંગે રણમાં સિધાવો,
સિપાઇ-માતા-કુખ આ દીપાવો;
દાદા તણો યે રણમાંહી સાખો,
જીતી મરી વા કુળલાજ રાખો.

તારા પિતાએ કંઇ યુદ્ધ ખેલ્યાં,
ને હાય એણે તહીં પ્રાણ મેલ્યા;
આશિષ દેતાં તુજ તાત જોતો
તું તો હજી આંગણ ખેલતો'તો.

છે ફર્જ ભાઈ! કરવી અદા એ,
ને ધ્યાન માનું ધરજે સદા યે;

જો સ્હાય માતા, દિન આજ સારો,
તો વાળ વાંકો ય ન થાય તારો.

ને રંક માતા તુજ રંક વેશ,
તું રંક એથી નહિ રંક દેશ;
શું રંક એથી તુજ દેશભાવિ?
શોભાવ બેટા! પળ ધન્ય આવી.

સાચો સિપાઇ નહિ શક્તિ ઓદ્ધો
જુએ, ઘૂમે એ થઇ વીર જોદ્ધો;
જે મર્દબચ્ચો, રણમાં ડગે ના,
પાછો હઠે કે ભયને ગણે ના.

જ્યારે વળી યુદ્ધવિરામ થાશે,
ચૌટે છચોકે ગરબા ગવાશે:
એ હોંશ હૈયે ધરી હું ય જીવું,
આજીવિકા માટ જ વસ્ત્ર સીવું.

ને કીર્તિ તારી જગમાં ગવાશે,
એ કીર્તિપ્રેમી કંઇ વીર થાશે;
આદર્શ તારો વળી ભાવિ વાત,
એથી વધારે શી મને નિરાંત?

બેટા, ઊઠો! દેશ સપૂત માગે,
ચૌટે બધે ચોક નિશાન વાગે;
ના ધર્મમાં ઢીલ જરા કરાય,
શું દેશદ્રોહી મુજ પુત્ર થાય?'

કલ્યાણહૈયે હતી દેશદાઝ,
વ્હાલી હતી એ થકી કુળલાજ;
માતા તણાં વેણ સુણી ઊઠ્યો એ,
ને કુળદેવી સ્મરીને નમ્યો એઃ

'આ પુણ્યશાળી મુજ માતૃભોમ,
એ દાઝ જાગો મુજ રોમરોમ;
હા દેશ મારો, મુજ દેશભક્તિ,
એ દેશ સાટે મુજ સર્વ શક્તિ.'

કલ્યાણ માથે શિરપેચ બાંધે,
ને વૃદ્ધ માતા તલવાર બાંધે;
વેર્યાં પછી ત્યાંહી શકુનથાળ,
બાથે લપેટ્યો નિજ એક બાળ.

ને ગ્રામનાકે તહીં પુત્ર માતા
આવી ઊભાં, જ્યાં જયગીત ગાતા
કૈં વીર જેનું રણશૂર ખૂન,
સ્વાતંત્ર્યની કેવળ એક ધૂન.

ॐ

સૌ યુદ્ધ અંતે પુરપાટ હાંકે,
ને વૃદ્ધ માતા ગઈ ગ્રામનાકે;
ત્યાં વૃદ્ધ માતા નિજ પુત્ર ધારી,
'કલ્યાણ! કલ્યાણ!' વદે બિચારી.

ને—ને અહો યુદ્ધ જીતી પધારે!
સૌ ગ્રામહૈયાં ઊભરાય ત્યારે;

એ હર્ષઘેલાં સહુ લોક દોડે,
વ્હાલાં તણાં નામ જપાય મોઢે.

ત્યાં સૈન્યનો નાયક બોલ બોલ્યો,
એણે જ પ્હેલો જયભેદ ખોલ્યો:
'કલ્યાણ હીરો રણમાં હણાયો,
પ્હેલો ધસ્યો એ જય તો ગણાયો.'

કલ્યાણ-માતા હતી હર્ષઘેલી,
એણે સુણી'તી જય-વાત પ્હેલી;
એ હર્ષ ને શોક અપાર ટાળ્યો,
કલ્યાણ પંથે નિજ પંથ વાળ્યો.

કલ્યાણ તો અક્ષય કીર્તિ પામ્યો,
ને આત્મ એનો સ્વરગે વિરામ્યો;
કલ્યાણ-ચોરો અહીં આ ચણાયો,
ને આત્મ એનો સહુમાં વણાયો.

આવે ફરી યુદ્ધપ્રસંગ જ્યારે,
સૌ વીર એની અહીં ભસ્મ ધારે;
ને ભસ્મ ધારી રણમાં પધારે,
કલ્યાણ-કીર્તિ હજી યે વધારે. *

* આં જ કાવ્યવસ્તુ પર 'કલ્યાણ' નામની ગીતનાટિકા પણ રચી છે.

ખેતી

• ઇન્દ્રવજ્રા •

'ઇલા! કદી હોય સદા રજા જો,
મૂકું ન આ ખેતરની મજા તો;
જો સ્વર્ગથી આંહી સર્યું સુવર્ણ,
એથી થયાં શોભિત ઘાસ પર્ણ.

આવે મજેને કુમળે પ્રભાત,
વ્હેલાં જવું ખેતર માંહી સાથ,
ને ન્યાળવા નિર્મળ દિવ્ય રંગ;
હૈયા મહીં માય નહિ ઉમંગ.

જો ખેતરો ડાંગર શેલડીનાં,
વેલા વીંટેલા ફૂલવેલડીના,
એમાં ઢળે આ મૃદુ તેજધાર,
શોભા અહીં ખેતરની અપાર,

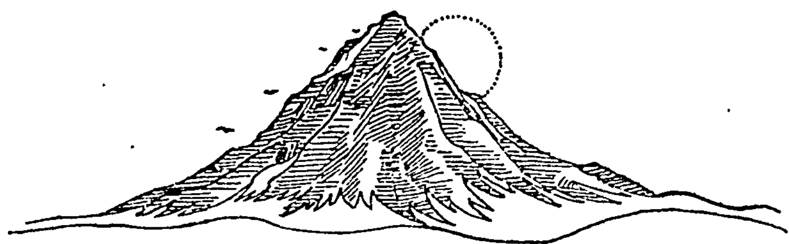
હું તો કરૂં વ્હેન સદા ય ખેતી,
કાને ધરૂં ના જરી લોકકે'તી,
વાવી લણું તો ધનધાન્ય સ્હેલ,
જોને પછી થાઉં ધનો પટેલ.'

'હો હો, તું જો થાય કની પટેલ
તો એક રૂડી નક્કી માગું ન્હેલ;
ને શેલડી ડાંગર જો ઉગાડે,
તો હું ય વાવું વળી તે જ દા'ડે.

ને શેલડીનો રસ પીલી કાઢું,
ને હું જ ન્હેલાં મુજ કો'લું માંડું;
ને ગોળ મીઠો જરીમાં બનાવું,
એ સાથ ઘાણા ઘર ન્હેંચડાવું.

બે છોડ હું ડાંગરના ઉગાડું;
ને એ લણી ભાત પછી ય ખાંડું;
ને રોજ ન્હેલા ઊગતે પ્રભાત,
તારે કપાળે વળી ચોડું ભાત.

ને સૂર્યે શાં ભાવિ ઉજાળનારાં
ઓવારણાં રોજ લઉં હું તારાં;
ને રોજ હું તો ઊજવું ઉજાણી,
એથી વધારે—નહિ ભાઈ જાણી.'

ચઢો રે શિખર !

• ભજન •

ચઢો રે શિખર રાજા રામના.

ઈ રે શિખરે સૂરજ એકલો શેણે ચઢે રે પરભાત!
અલ્યા ઊભો ર્‌હે અમે આવીએ, પછે તારી છે વાતઃ
ચઢો રે શિખર રાજા રામના.

જો રે સોનાજાળી પાથરી, એમાં ઝીણીઝીણી ભાત;
એવી મઢશું અમે જાતડી, ચઢી સૌ મળી સાથઃ
ચઢો રે શિખર રાજા રામના.

ત્યાં તો પરચંડા વાયરા, કેવા વીંઝે દિનરાત!
અલ્યા તને ખીવડાવશું, તારી તે શી વિસાત?
ચઢો રે શિખર રાજા રામના.

રામનામ સૌ હઇડે ધરો, ડાંગ ધરો રે હાથ;
ડેશ ઠોકો ને ડગ ભરો, જેની માનવની જાતઃ
ચઢો રે શિખર રાજા રામના.

સૂરજ પ્હેલાં મથી આપણે બાંધી દઈએ મો'લાત,
છોને ચઢે પછી એકલો, એ રે ઊતરશે પછાતઃ
ચઢો રે શિખર રાજા રામના.

ઊંચે ભલે ઊડ ડુંગરા, અમે પંખીની જાત;
શિખરે સૌ પ્હેલાં પ્હોંચશું, અમને ત્યારે રે નિરાંત:
ચઢો રે શિખર રાજા રામના.

હોડ દીધી બોલ્યા સૂરજે, એથી ભીડી છે બાથ;
ચાલો રે સૌ ગઢ જીતવા, એને કરવો છે મ્હાત:
ચઢો રે શિખર રાજા રામના.

જન્મોત્રી

• ઇન્દ્રવજ્રા •

આજે મને એક થઈ છ હોંશ,
તે ભાઇ તારો નક્કી જોઉં જોષ;
જન્મોત્રી તારી અહીં લાવ વારૂ,
એમાં ગણીને કહું ભાવિ તારૂં.

સૌથી વધારે ગ્રહ જે સતાવે,
તોફાન મસ્તી દશમો મચાવે;
નિત્યે તને એ પજવી હસાવે,
જાણે પનોતી તુજને નચાવે.

એથી મને જો કંઇ દાન થાય,
તો નક્કી આજે ગ્રહશાંતિ થાય;
બાકી બધો છે ગ્રહયોગ સારો,
ને સૂચવે એ ચઢતો સિતારો.

ને જો અહીં આ શુભ શુક્ર જાતે
લગ્ને પડ્યો, તે સુખ સર્વ વાતે;
તે સર્વ કાર્યે ફલસિદ્ધિ આપે,
ને દેશદેશાવર કીર્તિ વ્યાપે.

ને સૂર્ય તો સન્મતિ અર્પનાર,
છે ઉચ્ચ તે આયુ વધારનાર;
વિદ્યાતણો યોગ ગુરુ અપાવે,
એકાદ નક્કી કવિતા લખાવે.

બેઠો અહીં આ બુધ રાજ્યદ્વારે,
તે ભાઇની કાંતિ વળી વધારે;
ને કેન્દ્રસ્થાને વળી સાથ બીજો,
છે કર્કચન્દ્ર સ્વગૃહી બની જો.

ને શત્રુસ્થાને શનિદેવ બેઠા,
નાખે બધા યે સહુ શત્રુ હેઠા;
ને રાહુ કેતુ અહીં કુંડચક્રે
એવા પડ્યા કે ન કદી ય વક્રે.

છેલ્લું હું જોઉં તુજ બંધુસ્થાન,
ત્યાં ઉચ્ચ આ મંગળનું નિદાન;
(ને ભાઇ તારે નથી બન્ધુ કે ની?)
તે સર્વમાં મંગળ વાંછનારી
આ હું રહી એક જ બ્હેન તારી.

વિધાત્રી

•ઇન્દ્રવજ્રા•

ઇલા તણો હાથ ધર્યો કપાળે,
ઓણે ય દાબ્યો ધરી હોંશ વ્હાલે;
ને હું વદ્યોઃ 'બ્હેન ! કહે તું આજે,
પુનઃ ફરી બોલ "સુખી તું થાજે !"'

ઇલા તણો નિત્ય પ્રભાતલેખ,
મારે લલાટે જ લખાય એક;
મારી વિધાત્રી દઈ હેતપુંજ
એ તો વદી આજ વળી નવું જઃ

'પૃથ્વી તણા સુંદર ચોકમાં જો
કેવાં ખીલે પુષ્પ નવાં સદા જો !
શબ્દાવલિ એ સમરેખ કેવી !
રાત્રે વિધાત્રી લખતી જ એવી.

કે આ રૂડી સાગરની સપાટી,
એને ગણી એક વિશાળ પાટી,

દોરે ભૂંસે રોજ નવીન રેખ,
એવા લખું કૈં ચળકંત લેખ?'

'એ સર્વથી યે વધુ દિવ્ય તારા,
ઓ બ્હેન ! મારે તુજ લેખ ન્યારા;
ને લેખથી યે તુજ વ્હાલબોલ
એથી વળી અંતરમાં અમોલ.'

વ્હાલા તણો હાથ ધર્યો કપાળે,
એણે ય દાબ્યો ધરી હોંશ વ્હાલે;
ને એ વદીઃ 'ભાઇ ! સુખી તું થાજે'
પુનઃ વદીઃ 'થાય સુખી તું આજે.'

ભવિષ્યવેત્તા

• ઇન્દ્રવજ્રા •

‘કાલે રજા છે, ગઈ છું ય થાકી,
વાંચીશ વ્હેલા સહુ પાઠ બાકી;
તારી હથેલી અહીં લાવ, સાચું
હું ભાઈ આજે તુજ ભાગ્ય વાંચું.

કેવી પડી છે તુજ હસ્તરેખા!
જાણે શું લાખે નવ હોય લેખાં!
પૈસા પૂછે છે? ધનની ન ખામી,
જાણે અહોહો! તું કુબેરસ્વામી!

છે ચક્રચિહ્નો તુજ અંગુલિમાં,
જાણે પુરાયા ફૂટતી કળીમાં;
છે મત્સ્ય ઊંચો, જવચિહ્ન ખાસ્સાં,
ને રાજવી-લક્ષણ ભાઇનાં શાં!

વિદ્યા ઘણી છે મુજ વીરલાને,
ને કીર્તિ એવી કુળહીરલાને!
આયુષ્યરેખા અતિ શુદ્ધ ભાળ,
ચિંતા કંઇ રોગ તણી તું ટાળ.

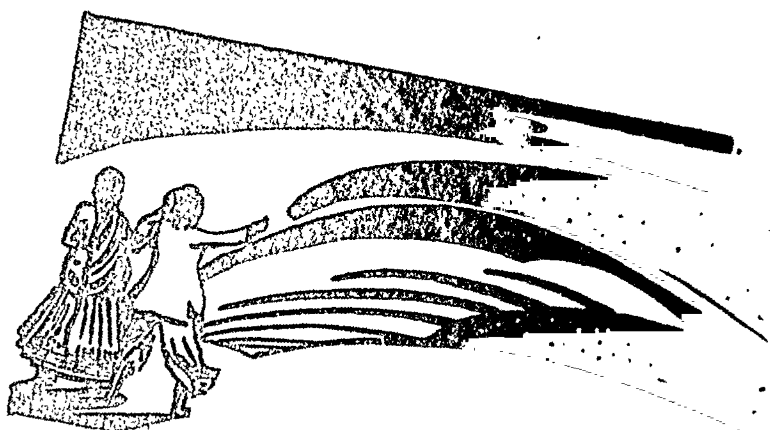
ને હોય ના વાહનખોટ ડે’લે,
બંધાય ઘોડા વળી ત્યાં તબેલે;
ડોલે સદા યે તુજ દ્વાર હાથી,
લે બોલ જોઉં, વધુ કાંઈ આથી?

જો ભાઈ, તારે વળી એક બ્હેન,
ચોરે પચાવે તુજ પાટી પેન;
તારૂં લખે એ ઉજમાળું ભાવિ,
જાણે વિધાત્રી થઈ હોય આવી!

મારે ય તારે કદી ના વિરોધ,
રેખા વહે છે તુજ હેતધોધ;
એ હેતના ધોધ મહીં હું ન્હાઉં,
ચાંદા ઝબોળી હરખે હું ખાઉં.

ડોસો થશે, જીવન દીર્ઘ તારૂં,
ખોટી ઠરૂં તો મુજ મુક્કી હારૂં;
આથી જરા યે કહું ના વધારે,
કહેતાં રખે તું મુજને વિસારે!’

‘જોજે, કહ્યું તે સહુ સાચું થાય,
ઇલા ! પછી તો નહિ હર્ષ માય;
પેંડા પતાસાં ભરી પેટ ખાજે,
ને આજ જેવી કવિતા તું ગાજે.’

તારા

• ઇન્દ્રવજ્રા •

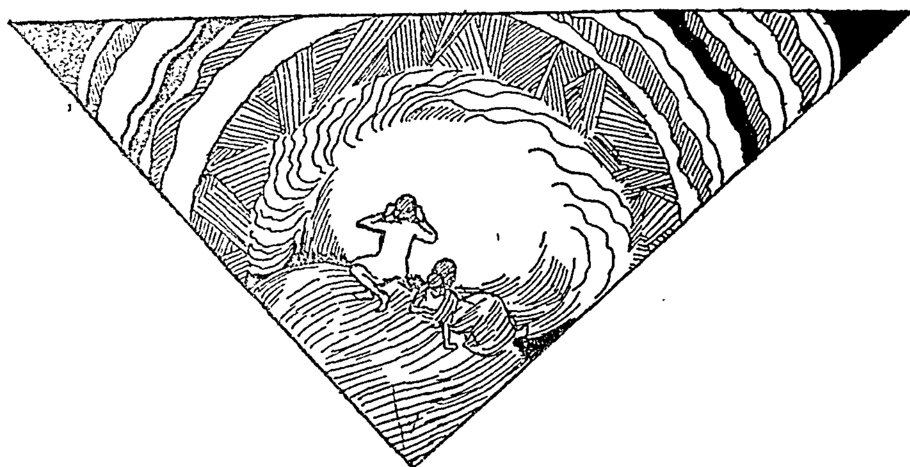
આકાશતારા ગણતાં જતાં'તાં,
ખાલી ગપાટા કંઈ હાંકતાં'તાં;
ઇલા હતી આગળ, હું પછાડી,
તારા સજેલી હતી વ્યોમવાડી.

'તારા ઊગે છે નભ માંહી ધોળા,
તારા થકી આપણ બે ય ઓળા
જોને ઢળી પંથ વિષે છવાય,
ઓળા પણે બે ભળી એક થાય.'

ઇલામુખે એક નચિંત રેખ,
એણે ગણી વાત જ અલ્પ છેક;
'હો હો, તું મોટો ફિલસૂફ કે ની,
તે હોય જાણે સહુ જાણ એની!'

તારો ખરંતો નભથી નિહાળી
પૂછ્યું ભરાતાં મન વ્હેમ ખાલી:
'તારા નથી રક્ષિત વ્યોમમાં ચે
શી રીત તો આપણ બે ય ક્યાં ચે?'

ઇલા વદીઃ 'ભાઈ ન હોય શોક;
કેવા હશે જે વળી દેવલોક!
તારા સમાં આપણ જો ખરીશું,
તારા થઈ સ્વર્ગ મહીં રહીશું.'

પડઘો

• ઇન્દ્રવજ્રા •

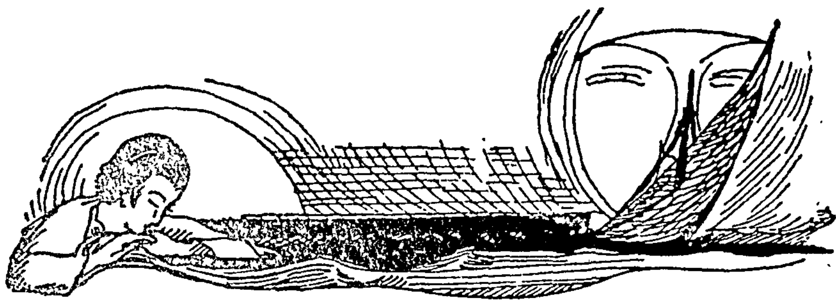
સાથે રહ્યો ઘુમ્મટ ગોળ એક,
બોલેલ શબ્દો ઝીલતો દરેક;
ઇલા ! અહીં જો પડઘો સુણાય,
'બ્હેનાં' અને 'ભાઇ' અહો ઘૂંટાય.

આ વિશ્વનો ઘુમ્મટ તો નિહાળ,
ગાજી રહ્યા સાગર જ્યાં વિશાળ;
ને વિશ્વનો ચોક રહ્યો અનંત,
જ્યાં દિગ્દિગન્તે પડઘા રમંત.

આત્મા તણો ગુંબજ માનવોનો,
એ તો કંની છેક જ ઘાટબ્હોણો;
હૈયાં બધાં માનવીનાં જ એક,
ને એક વેગે ધબકે દરેક.

નિશ્વાસગૂંથ્યો કવિબોલ તારો,
આનંદઘૂંટયો વળી બોલ મારો;
આલ્હાદ ને શોકભરેલ શ્વાસ
લીધા જ હૈયે ધરી એક આશ.

ઓ બ્હેન ઇલા! પ્રભુશ્વાસના આ
જો આપણા બે અહીં આત્મનો આ;
કેવા પડે છે પડઘા સદાના!
જીવી શકું હું કદી એ વિના ના.

આશા

• ઇન્દ્રવજ્રા •

'ઇલા કદી હું ઉર આજ ખોલું,
આંસુ ખરે એ થકી જો અમોલું,
અશ્રુ તણો ભાર ઝીલાય ના તો;
કહે શીદને આ કરવી જ વાતો?'

'ઘેલો થયો? આજ શું આમ બોલે
કૈં યે નથી જે તુજ આંસુ તોલે?
આંસુ અમોલું ન ઝીલાય તારું,
એ સાથ તો અન્ય હું આંસુ સારું.

ને અશ્રુ-વ્હેણે ઉભયે તરાવી
જે આશનૌકા હૃદયે ધરાવી;
કેવા રૂડા એ સઢ વિસ્તર્યા'તા!
વાયુ મજેના વળી શા ભર્યા'તા!

એ આશનૌકા ફરી આવશે ને
સાથે નવું એ ભરી લાવશે ને—'

'ના, ના ગઈ એ ફરી કાંઈ લાવે,
બ્હેનાં! ગઈ આશ ફરી ન આવે.

માટે ઇલા! લે ઉર આજ ખોલું,
આંસુ ભલેને ખરતું અમોલું;
ને વાત જો આ કહી થાય ઠાલી,
અશ્રુ તણો ભાર થશે જ ખાલી.'

આશિષ

• ઇન્દ્રવજ્રા •

બ્હેનાં! કદી હોઉં કની હું રાજા,
બાંધું હમેશાં ફૂલમ્હેલ તાજા;
તું મૂર્તિનું મંદિર ત્યાં બનાવું,
ને દર્શનાર્થે વળી રોજ આવું.

તારે હૃદે આ મુજ નેત્રધારા,
એમાં ઢળેલાં મૃદુ નેન તારાં;
એવી રૂડી આરસમૂર્તિ કલ્પી
કોરી દીધી હોત, કદી હું શિલ્પી.

ને બ્હેન! જો હોત કની ચિતારો,
પીછી [illegible] ધરીને હૃદ-રંગ ન્યારો,
આલેખીને મેં તુજ નેન-હેત,
એની ધરી હોત તને જ ભેટ.

કે હોત જો હું ફિલસૂફ યોગી,
બ્રહ્માંડ સર્વે મનથી વિલોકી,

કો મંત્ર મોંઘો તુજ માટ શોધી,
આજે રહ્યો હોત તને હું બોધી.

ને હોત જો ગાયક ગીત ગાત
સંગીતની ધૂન સદા જગાવી,
ગાંધર્વ ગૂંથે સૂરજાળી સાત,
છાયા ધરૂં એ, મુજ બ્હેન વ્હાલી.

કે હોત જો હું કવિરાજ મોટો,
એવું લખુ કાવ્ય મળે ન જોટો;
એ કાવ્યનો આત્મ તને બનાવી
સૌ કલ્પના હોત તને ધરાવી.

ને બ્હેન, જો હોત ક ની હું દેવ,
તો અપ્સરા પાસ કરાવી સેવ
નિત્યે રચાવું નવી સ્વપ્નસૃષ્ટિ,
એથી જ વાધે તુજ જ્ઞાનદષ્ટિ.

હું તો ઇલા! એકલ રંક ભાઈ,
મારી ય તારે નથી કૈં નવાઈ;
તો બ્હેન! શો આશિષબોલ બોલું?
ને હૈયું આ શીદ અબોલ ખોલું?

કાળકોટડી

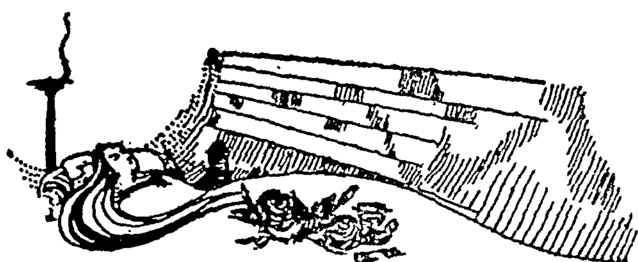
• ભજન •

કાળી કાળી કાળકોટડી રે,
જીવન મારૂં રે કેદ;
એમાં સ્મરૂં તારી ગોઠડી રે,
ઉકલે જીવનના ભેદ.

જૂઠા જૂઠા દેહ-જાળીઆ રે,
આતમજ્યોતિની પાસ;
અંતર નિત્ય અજવાળીઆં રે,
ત્યાં તો દેવના વાસ.

બ્હેનાં ! નથી બંધ બારણાં રે,
દિવ્ય પંથ અનંત;
મોંઘાં તારાં વ્હાલવારણાં રે,
એ મુજ દીપ બનંત.

દિલે વીંટી દુઃખવેલડી રે,
દૈવે દુઃખનાં રે ફૂલ કીધ;
દુઃખડાં ઘોળીઘોળી બ્હેનડી
પીને કેવા રે આનંદ લીધ !

ગાઢ નિંદર

• ઓધવજીના સંદેશાનો ઢાળ •

ધીમે રે ધીમેથી સહુ જન આવજો,
સુખનિંદરમાં સૂતી એ અલબેલ જો;
હળવે રે હળવે તે પગલી માંડજો,
આનંદે દેખંતી સોણુલખેલ જો.

આકાશે ટમટમતી એકલ તારલી,
ધરતી પર ટગમગતી ઘીની દીવડી;
જોજો રે ઝબકીને જાગે ના વળી,
ભર નિંદરમાં પોઢી એ મુજ બેનડી.

કૂદી રે એ સાત સમન્દર પાળ જો,
સૂરજના નિરંતર એને દીવડા;
દેવ બધા યે એની લે સંભાળ જો,
એવાં તે ભાયગ ક્યાં, પામર જીવડા !

ઊના રે નિસાસા અહીં ના લાવતા,
આનંદે પામી છે સત્ અવતાર જો;

જાગે ના, જોજો રે અહીં સહુ આવતાં
ધબકે ના હૈયાના તમ ધબકાર જો.

મીંચીને નિંદરમાં મીઠી આંખડી,
લાધ્યો છે જીવનનો અભિનવ લ્હાવ જો;
દીસે શી એ તો જ્યોતિકમળની પાંખડી,
ચન્દ્રવદન પર ન્યાળો પ્રેમળ ભાવ જો.

ધરતી પણ પળભર આંહી વિરામવા,
વાયુ યે થંભ્યા છે દર્શનલોભથી;
અજવાળાં યે અમુલખ જ્યોતિ પામવા
થંભીને લેતાં અમરત્વ મથીમથી.

ફૂલનાં રે પરિધાન તણા આ થોક જો,
કરમાતાં કંઈ ફૂલ પ્રફુલ્લ જ થાય જો;
કુંકુમના ચીતર્યા છે અહીંઆં ચોક જો,
મઘમઘતી આ ધૂપસુગન્ધ સુહાય જો.

ખેલે છે સચરાચરનો એ રાસ જો,
શાંતિથી જુઓ ને સહુ જન સાંભળો;
દેવાલય જેવો છે આ આવાસ જો,
ન્યાળીને દર્શન કરી સૌ પાછાં વળો.

સ્મરણું

રહ્યું મન એક સ્મરણ તારૂં,
બનો જી તારક તૃણ મારૂં.

હાથ હૈયું જોડી બે સાથે રામ નામ લીધું'તું,
નવા યુગનું સબરસ ઝરતું સ્નેહવારિ પીધું'તું:
રહ્યું મન૦

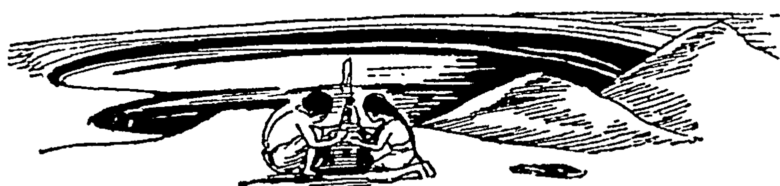
ભોંય હાથ બે ટેકી ઊંચે ટગર ટગર હું જોતો,
હેતમૂર્તિને હસતાં દેખી આનંદે હું રોતો:
રહ્યું મન૦

ગાઢ તિમિરમાં હું એકલની જ્યોત અનંત પસારી,
ઉર મારાને પાવન કરતી શુદ્ધોદકની ઝારી:
રહ્યું મન૦

ઘાસગંજીઓ વર્ષા વીત્યે ખેતર-ટપકી જેવી,
સ્નેહ જીવનમાં સહજીવનની હેતઊર્મિઓ એવી:
રહ્યું મન૦

પવનચક્કીમાં વાય વાયરો, કદીક મોડોવ્હેલો,
ભાવિ હસાવે, ભાવિ રડાવે, જીવનચક્કીના ખેલો:
રહ્યું મન૦

તને ચિંતવું, તને પૂજવું, તુંમાં પ્રાણ બંધાયા,
જનમ જનમ તું દેજે બ્હેનાં! મોક્ષપંથમાં છાયા:
રહ્યું મન૦

પચ્ચીશી

• ગુલબંકી •

અર્ધ જિંદગી ગઈ,
ન અર્ધ જિંદગી રહી,
ન જિંદગી જશે વહી
રહી હવે ગઈ યથા !

આજ બ્હેન! વર્ષગાંઠ,
જિંદગીની અર્ધ વાટ,
મેં ઇલા! કર્યો ઉચાટ
પચ્ચીશી થતાં પૂરી.

બાલ્યકાળ-સ્વપ્નની જીવંત મૂર્તિ 'બાવલી',
રડે, શમે, જમે રમંત જાગતી સૂતી વળી,
સ્નેહ, આશ, ભક્તિનું હતું નિદાન સત્ય એ,
બાલ્યકાળ-ધર્મમાં ય દેવડી અમર્ત્ય એ.

એહ માટ બોલ કૈં નટો સમા શું બોલતા,
રમેલ વસ્તુ સર્વથી ય નિત્ય જ્ઞાન ડોળતા,
કલા તણી ય પ્રેરણા ગઈ, અને ગઈ કળા,
'બાવલી' વિના હવે રહ્યા છ આંહી બાવલા !

વાયુ વાય,
પુષ્પ જો પ્રફુલ્લ થાય,
વાયુ ને સુગંધ એ કયહીંક જાય એ વહી,
બાલ્યકાળ-જિંદગી સુગંધ વાયુ શી ગઈ.

અનેક વેળ કલ્પના બની પરી ય આવતી,
વાવતી સુવર્ણબીજ આત્મભોમમાં ઊંડાં,
સૌન્દર્ય વર્ષની રૂપેરી ચાંદની થકી રૂડાં
અનેક હાસ્ય નિર્મળાં પ્રભાતમાં ઉગાડતી.

હવે ન કલ્પના કદી ય રૂપ એટલાં ધરે,
મૃત્યુલોકનું કદી ન દિવ્ય સ્વર્ગ એ કરે,
પ્રફુલ્લ બાલ્ય હાસ્ય હાય !
સર્વ જાય !

બાળખેલ, સ્વપ્નમ્હેલ !
મ્હેલ એ ગયા તૂટી,
સ્વપ્ન એ ગયાં છૂટી.
કાળ લે બધું લૂંટી !

—સ્મૃતિ તણા ય કાંકરા
ધૂએ છ કાળના ઝરા,
છતાં ઘસાય ના જરા—
રહ્યાસહ્યા જ એ રહેલ.

કદી નદીતટે, કદીક હોડલાં મહીં જતાં,
વ્યોમતારલા તણી સભા ભરી ય બેસતાં;
અને સુવર્ણરેત ત્યાં કદીક ખોબલે ભરી
પૂલ કે શિવાલયો બનાવતા ફરીફરી.

બાગ ગોખ ચોતરે કરી મજા ઘણીઘણી,
ફૂલછોડ સાથ બેઉ ફૂલ ને કળી સમા
ખેલ ખેલતા, કળી ય ચૂંટતા વિના તમા-
બાળકો સમા ન ત્યાં-જશું હવે થઈ ધણી !

તાપીસ્નાન,
નર્મદા તણું જ પાન,
પાપમોચની ગણાય એક એ જ ગંગધ્યાન;
તીર્થઘાટ,
ઐતિહાસ મુલ્કવાટ,
અનેકવાર ગ્રામ્ય હાટ,

ઘણી ય વાર સાથ બે અહો જતાં ફૂદીફૂદી,
પ્રસંગસાર ગોઠડી અહો કરી જુદીજુદી,
સર્વ એ ગયું ગયું, રહ્યું જશે યથા સમે,
અર્ધ જિંદગી ગઈ ન અર્ધ જો રહી જમે.

સમુદ્રદર્શને ચડ્યા હતા બપોર પહાડશૃંગ,
વહે નિસર્ગ નાદમાં અનંત હેતના અભંગ,
સાંજના અમે ગૂંથ્યા સુવર્ણસ્વપ્નના તરંગ,
તરંગજાળમાં ભરેલ બાલ્યકલ્પના ઉમંગ;

શૃંગની તળેટી થાય ને ઊંચે ચઢ્યા તરંગ,
જ્વલંત સર્વ એ પરે ચઢ્યા નવીન આશરંગ;

વ્યોમ પાર,
દૃષ્ટિપંથની ય બ્હાર,
સર્વ એ ઊભા હશે શું એક હાર,
રૂપેરી તારલા જડેલ સ્વર્ગનાં સુવર્ણદ્વાર?

કાળની વિશાળ પાંખ,
વીંઝાય મસ્તકે અથાગ,
ઝંખવાય આત્મઆંખ,
ને વધે છ મોહ રાગ—

દેહની સુરંગમાં પડ્યો છ આત્મહીરલો,
કાળના ક્રમે વળી દટાય એ હજી ઊંડો,
નવેનવું થતાં અમૂલ્ય બાલ્યકાળ જે રૂડો,
જતાં જ હીર મેળવે કદીક કોક વીરલો.

કાળતોપચી તણું હતું ન ભાન જે સમે,
રેતદૂર્ગ બાંધતાં, ધજા ય રોપતાં અમે,
અમે જ તોપચી થઈ ઉડાવતા જ સર્વ એ,
હવે ન આવશે ફરી પવિત્ર બાલ્ય પર્વ એ.

કાળના પ્રવાહમાં ફરે મનુષ્ય ફૂદડી,
સદૈવ અંધ જીર્ણ થાય એક દેહ-ફૂલડી,
ભૂતમાં ભમે વળી ભવિષ્ય ના વિચારતી,
જરી ય વર્તમાનને ન અંધ એ ય દેખતી.

અંધ થાય આજ આંખ,
ને કપાઈ બાલ્ય પાંખ.
આજ બ્હેન ! વર્ષગાંઠ,
અંતરે વધે ઉચાટ !

અર્ધ જિંદગી ગઈ,
ન અર્ધ જિંદગી રહી;
ન ખેલમાં, ન બાલ્યકાળ મ્હેલમાં
જશે જ જિંદગી વહી.

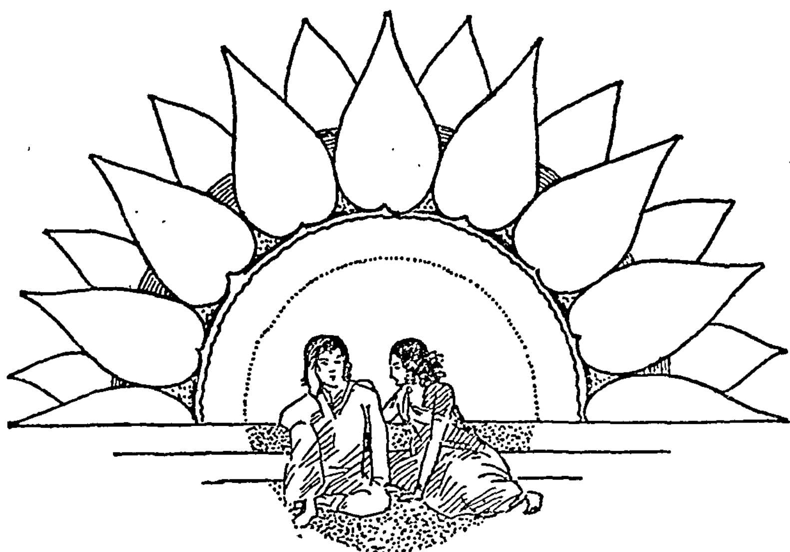

મા

• મંદાક્રાંતા •

વ્હાલી માતા! શિશુ સમયમાં બોલતો કાલું કાલું,
ચાંદા પોળી–વિવિધ રમતે દીધ લ્હાણી અનેરી,
અંકે પોઢી ખલલ કરતો નિંદ હું અર્ધઘેરી,
એવાં મીઠાં સ્મરણ મહીં યે ન્યાળતો એક વ્હાલું
રૂડું આંક્યું મુજ જીવનમાં પોત તારૂં નિરાળુંઃ
ને જાગંતી સ્મૃતિ મહીં સ્ફૂરે કૈંક તારા સુનેરી
સંસ્કારોનાં, મૃદુલ સવિતા! બીજ તેં નિત્ય વેરી
પાળ્યાં પોષ્યાં! અરર નગુણો, એ ઋણો કેમ વાળું?

મોંઘી માડી! જીવન-ભરતી-ઓટમાં તું જ ઇન્દુ,
તારી આણે મુજ ઉર ચડે ઊતરે ઊર્મિસિન્ધુ;
મારે માટે સહૃદય જનની! આંસુડાં કૈંક સાર્યાં,
મારે માટે સુખ દુઃખ વળી તેં કયાં ના વિસાર્યાં?
માડી તારૂં સુભગ હસવું ક્યાંય બીજે ન ભાળુંઃ
મૂકું છું આ ચરણરજમાં, લે સ્નહી કૃત્ય મારૂં.

યમલ

['યમલ' એ જોડીઆં ભાઇબહેનની એક અર્ધીઆછી કથા છે. અન્યોન્યાશ્રયી ભાઈબહેનની એ બેલડી, સાથે જ જન્મી, બાલપણનું નિર્દોષ જીવન વીતતાં સંસારના રંગથી રંગાયા વિના, સાથે જ દેવલોક પામે છે. ભાઇને સંસારની સ્નેહજ્વાલાનો એકાદ તણખો લાગી જાય છે ખરો; અને દેવદૂતી સમી એની ભગિની એની આત્મકળી દાઝવા ન દેવા કંઇક સાધનરૂપ બને છે પણ ખરી; છતાં બહેનની માંદગી પ્રસંગે લાગણીવશ ભાઇનો સંયમ ખૂટી જાય છે અને એ આત્મહત્યા કરી બેસે છે; એમ સંસારયાત્રા બંને સાથે જ પૂરી કરે છે.

બાલપણથી તે મરતાં સુધી ભાઇને બહેન વિના જરા યે ચાલતું નથી. કુમળું શૈશવ આનંદમાં વીતે છે (સૉનેટ ૧-૨), વળી એમાં બંને ભાઇબહેન લડે છે—એક થાય છે (સૉ. ૩-૪), પ્રાર્થના કરે છે (સૉ. ૫); નિશાળનાં યે ફક્ત સંસ્મરણો જ રહી જાય છે (સૉ. ૬); સુખનાં, હર્ષનાં આંસુ પણ ખીલે છે (સૉ. ૭). પણ પછી ભાઈના હૃદયમાં યૌવનની એકાદ ઉચ્છૃંખલ વૃત્તિ પ્રવેશે છે ને એ સંસારમાં ઝાંઝવાંનાં જળ જોઈ રહે છે (સૉ. ૮), અને એને જીવનમાં બધે નિરાશા જ લાગે છે (સૉ. ૯). નૈરાશ્યરણ્યમાં ભમતો, મૃગજળ પાછળ આથડતો એ છેવટે તૃષામૂઢ થાય છે; એ જ સમયે એની અંધલાકડી જેવી બહેનનો જીવનદીપ હોલાવાની તૈયારી થાય છે, અને વિયોગ-ભયે ઉન્મત્ત બનેલો એ મોતને ભેટવા વિષપાન કરી લે છે (સૉ. ૧૦). શ્રદ્ધાળુ બહેન

૧ શૈશવ

કુલીન જનની કૂખે ઉભય જન્મીને જોડિયાં
સુખે ઊછરતાં અમે, કંઇક તાતછાયા ગ્રહી;
નચિંત થઈ નિત્ય શાંત મમતાળુ એ માવડી
કહે કુળકુટુંબની રસિક વાત રાત્રે વળી;
થઇ ઉભય ઠાવકાં ઊલટભેર એ સુણતાં,
ઊંઘાડી અમને સૂએ ચૂમી લઇ ધીમે થાબડી;
કદી રમત, સ્વપ્નમાં, અચલ સત્ય ઉચ્ચારતાં:
શું સ્વર્ગ વસતું અહો, સરલ શૈશવે યોગમે!

પીધી કુદરતે રહી અજબ વિશ્વની મોહિની:
કહે છ પલટાય સૌ; કદપિ વ્યોમ જાદૂગરો
કરી નજરબંધી ને ઉદધિ હર્ષમાં કૂદવે,
હજી ય ગિરિશૃંગને, વિવિધ રંગમાં દાખવે,
છૂમંતર કરે હજી ચળકતા નભે તારલા;
હતું અધિક જ્ઞાન એ સહુ રહસ્યનું શૈશવે.

૨ ધન્ય ઘડી

સુણ્યાં, અનિલ જે લવે અખિલ વિશ્વમાં મ્હાલતાં
સનાતન સુરમ્ય એ ગહન ગીત સૌન્દર્યનાં,

પ્રકૃતિપટપર પથરાએલાં આશાનાં કિરણો એને બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે (સૉ. ૧૧); અંધારામાં ગોથાં ખાતું ભાઇનું મન પળવાર તો આત્મજ્યોતિ જોઇ રહે છે (સૉ. ૧૨), અને દેવદૂતી સમી એની બહેન એને આશ્વાસન પણ આપે છે (સૉ. ૧૩), પરંતુ છેવટે મૃત્યુશય્યા આગળ ઊભેલો ભાઇ વિષની પૂરી અસર જામી જતાં લથડે છે અને બંને સાથે જ આ લોકમાંથી ઊડી જાય છે (સૉ. ૧૪).]

૧ શૈશવ

કુલીન જનની કૂખે ઉભય જન્મીને જોડિયાં
સુખે ઊછરતાં અમે, કંઇક તાતછાયા થકી;
નચિંત થઈ નિત્ય શાંત મમતાળુ એ માવડી
કહે કુળકુટુંબની રસિક વાત રાત્રે વળી;
થઇ ઉભય ઠાવકાં ઊલટભેર એ સુણતાં,
ઊંઘાડી અમને સૂએ ચૂમી લઇ ધીમે થાબડી;
કદી રમત, સ્વપ્નમાં, અચલ સત્ય ઉચ્ચારતાં:
શું સ્વર્ગ વસતું અહો, સરલ શૈશવે ચોગમે!

પીધી કુદરતે રહી અજબ વિશ્વની મોહિની:
કહે છ પલટાય સૌ; કદપિ વ્યોમ જાદૂગરો
કરી નજરબંધી ને ઉદધિ હર્ષમાં કૂદવે,
હજી ય ગિરિશૃંગને, વિવિધ રંગમાં દાખવે,
છૂમંતર કરે હજી ચળકતા નભે તારલા;
હતું અધિક જ્ઞાન એ સહુ રહસ્યનું શૈશવે.

૨ ધન્ય ઘડી

સુણ્યાં, અનિલ જે લવે અખિલ વિશ્વમાં મ્હાલતાં
સનાતન સુરમ્ય એ ગહન ગીત સૌન્દર્યનાં,

લળી તરુવરો કરે અધરપાન માધુર્યનાં,
અનેક હિમશૃંગને રવિકરો જ ઓગાળતા;
નિસર્ગરચના મહીં ય પળ ધન્ય સૌ ગાળતાં:
કણેકણ ભળે અને પ્રગટ થાય ચૈતન્ય ત્યાં,
ઢળે નભવિતાનમાં વિરલ દાન વાત્સલ્યનાં,
કલામય વિધાન એ ઉભય સંગમાં ભાળતાં.

ખરે જ મુજ માટ શું પ્રકૃતિ સ્વાંગ ન્યારા સજે!
પ્રમાણું મહિમા નકી કંઇક ગૂઢ શિક્ષા હશે.
ખરે, જગ વિષે સદા પ્રકૃતિ એક સાચો ગુરુ,
પ્રભો! અધિક વાંછના જીવનમાં હવે ના ધરૂં.
લહ્યો ઉભય સંગમાં સકળ રાસ બ્રહ્માંડનો,
લહ્યો પરમ લ્હાવ એ અભિનવા જ આનંદનો.

૩ અબોલા

દઇ સહજ વાતને અદકું રૂપ બંને લડયાં,
ન ભોજન કર્યું, જરી રીસ મહીં અબોલા લીધા,
જઇ ગૃહખૂણે–અસહ્ય ઉરભાર–છાનાં રડયાં,
'હવે ન કદી બોલું હું' મનસૂબા ઘણા યે કીધા.
ઘડી ન પળ ચાલતું; ઉભય સન્ધિશૂરા છતાં
'ન હું પ્રથમ તો વદું' મમતમાં ડગે નિશ્ચયો;
વિના કલહ સ્નેહની ન ઘટવાય ઉત્કૃષ્ટતા:
અબોલ દિન એ ગયો, યુગ સમાન કેવો વહ્યો!

અબોલ રહીને ઊંડા મનનમાં ડૂબે માનવી,
જતાં જ તન ઓગળી, અલખ લક્ષ્ય એને થતું;
સમાધિમય જિંદગી ખલક ત્યાં રચાતાં નવી,
નિહાળું તુજ રૂપ જે સૃજનકાળ પૂર્વે હતું.
ખુમારી ઊતરી જતાં થઈ સલાહ; કેવાં સુખી !
હતાં ભગિની ! સન્ધિ કે કલહમાં જ સૌથી સુખી ?

૪ સન્ધિ

ઉદાર ભગિની ! થયાં જીવન નિર્મળાં આ હવે,
ઉકેલ મૃદુ હાસ આ તરુ તળે શિલા આસને;
વળી મધુર અર્ધ વાણી ઉચરી, શિરે આભ ને
તળે અવનિ સાક્ષીમાં હૃદયસન્ધિ સોહાવીએ;
પ્રસંગ મૃદુ હાસ્યના પળ અમૂલ્ય સૌ કેવી એ !
દીધેલ વચનો કંઈ નહિ કદી ભૂલું હું તને,
કરાંગુલિ ગૂંથી વળી ફરી ફરી પૂછું: 'બ્હેન ને ?'
હકાર સૂચવે જ તું:—સ્મરણપોથી બે ખોલીએ.

અભિન્ન રહીને થવા લય અનંત વિશ્રામમાં
ભળી જીવનબ્હેણ નિર્મળ થતું વહે આપણું,
ભળે ગહન ઐક્યમાં યમલ એમ આત્મા તણું,
હજી ય દૃઢ શુદ્ધ શાંત વધુ ગાઢ ઉદ્દામમાં
વિશાળ પદમાં હજી ય—વિકસાવી વાત્સલ્ય એ
કૃતાર્થ થઇ સાધીએ અલખ સન્ધિ સાફલ્ય એ.

૫ પ્રાર્થના

સદા વિમલ રાખજે જીવન આ કૃપાના નિધિ!
નથી કઠિન કૈં વ્રતો, સ્તવન તાહરૂં ધ્યાનથી,
ન વા ભજન પૂજનો કીધ, ન પુષ્પમાલા ગૂંથી,
ખરા હૃદયથી નથી કદી ય નામમાળા કીધી;
અગાધ તુજ શક્તિના અણુ ગણી પ્રસાદી લીધી;
સચેતન કણો ભળી પ્રગતિમાન આત્મા તુંથી
છૂટી રૂપ ધરી અહીં ઉભય એક સત્સંગથી
સદા વરસતી જગે વિમલ સ્નેહધારા પીધી.

પ્રભો! હૃદયમાં ઊગી અચલ એ ન શ્રદ્ધા ડગે,
સ્વરૂપ અમ છાંડીને ઉભય એક થૈ પ્રાર્થીએ;
સદોદિત રમે ત્યહાં પરમ મૂર્તિ ન્યારી દગે,
અરૂપ તુજ રૂપ હો! રૂપ અરૂપ એ વાંછીએ;
વસે ઘટઘટે બધે, સતત જ્યોતિ રૂપે ઝગે,
થઇ ન રહીએ અમે અકળ દિવ્ય શું જ્યોતિ એ?

૬ સૂકી પાંદડી

સ્મરે છ પ્રિય બ્હેનડી! સમય; ફૂલવાડી થકી
લઇ કલમ પાટી બે રસળતાં નિશાળે જતાં,
ગુલાબ બટમોગરો બકુલ માલતી મ્હેકતાં
ચૂંટી ફૂલકળી નમાવી મૃદુ ડાળખીઓ બધી,
કદીક તુજ પાલવે—મુજ રૂમાલમાં યે કદી
ગ્રહી, સકળ ગુચ્છ એ પ્રભુપદે ધરાવી, બધાં

સૂંઘી ઊલટભેર, સૌ પઠન પુસ્તકે દાબતાં;
નિહાળ ભગિની! પવિત્ર ફૂલપાંદડી એ સૂકી

કિશોરવયની અમૂલ્ય રસલ્હાણ સાથે લઇ
હવે થઈ ફીકી વળી સહુ સુગન્ધ ઊડી ગઈ;
જલે, અનલમાં, કહીંક પધરાવવી એ ઘટે!
ન શીદ અમ જિંદગી–જીવનની ય ચિંતા મટે!
કિશોરવય ને કિશોર-વય-સોણલાં એ ગયાં,
જૂનાં સ્મરણુ મીઠડાં અરર ઘોળવાનાં રહ્યાં.

૭ આંસુ

અમૂલ્ય તુજ અશ્રુ એ: ઉમળકો ઉરે આવતાં
(ન હોય ઊતરી અહીં સુભગ કોઇ દૈવી પરી)
ગ્રહી વદન માહરૂં, મૃદુ ચૂમી લલાટે ભરી,
દબાવી શિર ગોદમાં, ઉર કપોળ પંપાળતાં,
અને હૃદયથી ય શ્વાસ ધબકાર સાથે થતાં,
સર્યું અમર અશ્રુ એ તુજ પવિત્ર ગાલે ઠરી,
વદે ગહન પાઠ જે વદી શકે ન વાચા જરી;
વહો વિરલ આંસુડાં! હૃદય શાંતિ રેલાવતાં.

નથી અફળ એ વહ્યું: સકળ રાત્રિ ઓથારમાં
ઝગે છ શશિ તારલા, સહુ થકી અમોલું મને,
વસ્યું જ જઇ એ ઠર્યું છ સ્મૃતિ રત્ન ભંડારમાં,
કરી જતન જાળવું પ્રિય અનન્ય એ રત્નને.

ચૂમેલ અસીબુન્દ એ તુજ અનંત વાત્સલ્યનું,
રૂડું સ્મરણ ધન્ય ચિહ્ન ઉર સન્નિધિ સાફલ્યનું.

૮ આશાતૃષા

અતૃપ્ત મનડા અરે! વિવિધરંગી તૃષ્ણાબલે
ભમે ક્યહીં ક્યહીં અશાંતિ ઉકળાટ ઉદ્વેગમાં?
ત્યજી નિકટ કર્મ, ધર્મ મહીં ચે રહી બેતમા,
નિશાન વિણ ઊઠ તું, કઈક જ્ઞાન તે ચે ભૂલે;
ઝૂલંત દિનરાત તું નવનવીન આશાઝૂલે,
'ગ્રહું, નવ ગ્રહું' વદે, કર ગ્રહેલના ત્યાગમાં
ધરે અધિક હોંસ તું, વળી અનેક સંકેતમાં
રહે બસ રચ્યુંપચ્યું; નહિ તરંગ એકે ફળે.

વસંત અભિલાષ આશ ફૂલ-હાર ગૂંથી જતી,
અને જીવનકુંજ રમ્ય મધુરી લીલી ભાસતી;
સુકાય ફૂલપાન ને નવવસંત પાછી ફરી
સજીવન કરે, દિલે નહિ વસંત આવે ફરી.
ઉમંગ અભિલાષ એ—અરર રાનવંટોળ શા
પળેપળ વધે, છીપે મૃગજળે ન આશાતૃષા.

૯ નિરાશા

ઝરા વિમળ શોધતો પ્રણય મૈત્રી વાત્સલ્યના
કમંડલ લઈ ભમું, ન શુચિ સ્નેહદાતા મળે,

છલાછલ ભરાય ના હ્રદયપાત્ર એ કો સ્થળે;
હલાહલ ભર્યાં વિનાશકર આત્મજાજ્વલ્યનાં
દીઠાં વિવિધ રૂપમાં ઝરણુ સર્વ રે એટલાં,
અને નજર ના પડે કિરણ ક્યાંય રે આશનું;
ઊંડા મનનકુંડમાં ડૂબી વળી ઉદાસી બનું,
પ્રહાર વિધિના કહો સહન તે કરૂં કેટલા?

અહો! અખિલ વિશ્વમાં પ્રણયના ફુવારા ઊડે,
ન શું મનુજ એકમાં પ્રણયના ફુવારા સ્ફૂરે?
જુએ કકળતો તથાપિ જન કો દિલાસો ન દે,
અને પળપળે ધીમે જીવનમાં નિરાશા વધે;
કમંડલ ભરાય ના, અરર એ વ્યથા ક્યાં કહું?
થઈ તૃષિત-અંધ-હું મરણને નિમંત્રી રહું.

૧૦ વિષપાન

ભર્યું દિલ રહે ડૂમે, સુખન કે ન આંસુ સરે,
વિયોગ વસમો થશે—નવ સહેલ એવો કદી;
સમીપ રહીને હવે વચન સાંત્વનાનાં વદી
દુઃખી હ્રદય ઠારશે તુજ વિના ન કો બ્હેન રે!
જતાં વિવિધ વાંછના અશુભ એક તૃષ્ણા તરે:
મરૂં, જીવનઅંત, હા! વિષમ એ વિચારે વહું,
ભલે અધમ માર્ગ એ. મનુજ ધર્મ ત્યાગી ગ્રહું
અસહ્ય ઉરવેદના; અવધિ ભાગ્યની આ ખરે!

વિશુદ્ધ ભગિની તણા જીવનમાં ફૂટી માંદગી
ભયંકર થતી ગઈ, નવ ટકે હવે જિંદગી;
કર્યું જ વિષપાન મેં, સુખદ એ જ પીતાં ગણ્યું.
અનંત દુઃખ ઔષધિ! અરર જ્ઞાન આઘું રહ્યું,
ન એ કંઈ જ જાણતી—જીવનની ઘડી હું ગણું,
સુણું અરર હાય મૃત્યુ ખખડાવતું બારણું.

૧૧ શ્રદ્ધા

ન હામ કદી હારવી; પ્રકૃતિ શુભ્ર જ્યોતિર્મયી
નિસર્ગરચના મહીં ય બહુ દાવ એવા રમે,
મનુષ્ય સહુને દયા વિણ વિરાટ રૂપે દમે,
સુકોમળ તથાપિ એ થઇ પ્રચંડ ને દાનવી
ધરે વિવિધ રૂપ ને ગગનદીપ દે હોલવી;
છવાય ત્યહીં મ્લાનતા, નભ થકી ઢળે એ સમે
મનુષ્યહૃદયે નિશા ભય કરુણ છાયા ધીમે,
છતાં પલકમાં રચાય ત્યહીં સૃષ્ટિ આખી નવી.

અદીઠ ઝગતું રહે કિરણ નિત્ય શ્રદ્ધા તણું,
મહોદધિ થકી ભરી પ્રકૃતિ ખોબલો અંજલિ,
ભલે તિમિર કાળ—તો ય ધરી રૂપ સોહામણું
રચે ધનુકમાનમાં અજબ દિવ્ય રંગાવલિ.
નથી દુઃખદ આંસુએ સભર પાત્ર આ સૃષ્ટિનું,
રહ્યું છ અહીં અશ્રુમાં વિરલ એક શ્રદ્ધા-ધનુ.

૧૨ જ્યોતિ

ભાઈ–'રહે, પલક તો રહે! જઇશ ના હવાં દૂર તું,
ભલે વચન ના વદે મમ સમીપ મૂર્તિ ચહું;
બધું ખલકનું અમી નયનમાં લસી જે રહ્યું,
ઠરી ચળકતું દીસે ટપકવા અધીરૂં બન્યું,
ઝીલીશ મમ પોપચે નયનની તૃષા છીપશે,
પ્રભા પ્રગટશે વળી જીવનમાર્ગ દર્શાવશે.

જઇશ નવ બ્હેનડી! પરમ દર્શને તાહરાં
ભુલાય તનભાન, ભાન જગનું ય, ને ન્યાળતાં
અદેહ–વણ રૂપની–ઝગમગે અનિર્વાચ્ય તું;
વિકાસમય જ્યોતિ એ પ્રકૃતિ, પ્રેમ, સૌન્દર્યની–
નવી કૃતિ દીસે સનાતન મહા ઊંડા સત્યની–
અને જગ બધું લહું પરમ જ્ઞાનમાં લીન હું,
વિશાળ જગચિત્રની કલગી રૂપ તું ત્યાં તરી
દગે સતત ભાળવે, પરમ જ્યોત ચૈતન્યની.'

૧૩ આશ્વાસન

બ્હેન–'પ્રસન્ન વદને હવે સુખદ મૃત્યુ સ્વીકારવું,
ભલે ધબકતાં તૂટે હૃદય તો ય મૂંગું સહો,
ઊઠે અગન આંખમાં તદપિ આંસુ ખાળી રહો;
હવે જીવનઅંત કાળ, શિદ ભેટવું છૂટવું

અને વધુ દુઃખી થવું? ઉરસમુદ્રને મંથવું,
મળે નવ મળે સુધા, પ્રભુપદે ધરી ઇન્દ્રિયો,
જગાવી ઉરજ્યોતને, સ્થૂલ સુખે જ હાસ્યોર્મિઓ
પ્રસારી પ્રિય બન્ધુ ઓ! ઘટિત દૈવદીધું પીવું.

નથી જ છૂટકો જ્યહાં ચલન માનવીનું જરી,
વિયોગ વિધિએ લખ્યો, લિખિત લેખ તે ના ટળે,
થશે મિલન આપણું પરમ શાંતિસ્થાને ફરી,
સુખે ઉભય પ્રાર્થીએ—અચલ ભક્તિ નિત્યે ફળે—
અનંત પદમાં લઈ સુભગ મૃત્યુ ધન્વંતરી
સજીવન કર્યાં વિના ન કદી દીર્ઘ વિશ્રામ લે.'

૧૪ અશ્રુદાન

સદૈવ બલ અર્પતાં નવીન જીવ, આશા, પ્રભા,
હતાં અધખૂલેલ એ નયન આંસુ ઝાંખાં જરી;
થઈ શ્રમિત પાંપણો નિરખતાં જ એકી ટસે
ઊંચે ગરક ગ્લાનિમાં, વદન સ્તબ્ધ ચિંતા ભર્યું;
જુએ નયન મેળવી અદબબંધ બંધુ, ત્યહાં-
નમ્યો કર ધીમે, કૂણો કર ગ્રહી, ગૂંથી અંગુલિઃ
હતી અબલ આજ બન્ધુકર દાબવાને હવેઃ
નીચે ભગિનીનેત્રમાં ઉભયનાં ભળ્યાં આંસુડાં.

સમુદ્ર દુઃખનો ઉરે ઉભયનો વલોવાઇને
સર્યાં નયનકુપ્પીથી ઉભયનાં સુધાબિન્દુ એ;

ચડ્યું વિષ રગેરગે—લથડતા સ્વરે 'બ્હેન ઓ!'
વધ્યો;-શરીર કંપતું, ઢળી પડ્યો, ગઇ ચેતના!
અચેતન બની રહી ચંચલ ગ્રન્થિ એ કુમળી!
ભળ્યા જીવનતંત્રીનાં સૂર અગમ્ય સંગીતમાં!

દર્શન

• દ્રુતવિલંબિત •

પ્રકૃતિ મંદિર ભવ્ય વિશાળ ત્યાં
મનુજ ધર્મ સનાતન ઊગતો,
હૃદયરંજન મૂર્તિ નિહાળતાં
અચલ ભક્તિ થકી મનુ પૂજતો;
સુભગ દર્શન મૂર્તિ તણાં કરે,
મનુજ પામર ભવ્ય થઈ ફરે.

પ્રકૃતિપૂજન ધન્ય પળે કરી
હૃદયભાવ ભર્યા અતિ નિર્મળા,
થઇ પ્રસન્ન નવું રૂપ એ ધરી,
જીવન મૂર્તિ બની મુજ એ ઈલા!
અવનિવ્યોમ ઉરે રમતી ફરે,
જીવન પુણ્ય થકી મુજ પાંગરે.

પ્રકૃતિમંદિરમાં રહી એ વણે
સકળ વિશ્વ તણી રચના, લીલા,
મનુજઆત્મ ન હોત ન આપણે,
પ્રભુ વસ્યો ક્યહીં હોત? અહો ઇલા!
અચલ ભક્તિ યુગેયુગ આદરૂં,
તુજ થકી પ્રભુદર્શન હું કરૂં.

મુખ અબોલ વદે શુભ આરતી,
નયન બંધ જ ભક્તિ થકી લસે;
નમન હું ધરૂં એ પ્રતિમા પ્રતિ,
હૃદય દર્શનથી હળવું હસે:
અહીં અરણ્ય સમા મુજ અંતરે,
સુભગ દર્શન એ વસજો ઉરે.

નયનના મૃદુ આ પટપોપચે,
સ્મૃતિ પવિત્ર વણી નિજ કલ્પના
કંઈ અલૌકિક ખેલ નવા રચે,
અનુભવું ઊભરા ઉર હર્ષના;
મધુર દર્શનથી તુજ ઓ ઈલા!
જીવન-વિશ્વ તણી ઉકલે કલા.

પ્રકૃતિ તાંડવ શી રમણે ચઢી,
નયનદર્શન શક્તિ લઈ હણી;
સૂરજ ચન્દ્ર તણી નિજ આંખડી
નવ કરે દિનરાત મીંચામણી.

નયન અંધ જુએ નહિ કો દિશા,
મુજ ઉરે સહુ આવરતી નિશા.

અતિ અશાંત હતું નભ જ્યાહરે,
હૃદયમાં ઢળી કો વિષવાદળી;
રજની શ્યામલ પાલવ પાથરે,
ઉરતણી સહુ શાંતિ ગઇ ટળી:
મનનદીપ નિરંતર હું કરૂં,
અચલ ભક્તિ હવે ઉરમાં ભરૂં.

સુખ અનંત હતું મુજ રંકનું
સકળ એ ક્ષણમાં વિધિએ ગ્રસ્યું,
જીવનમાં પ્રસરે વિષ ડંખનું,
અમર દર્શન નેત્ર થકી ગયું.
રગરગે વિષ એ વહતું હતું,
દુઃખ અસહ્ય સહ્યું નવ એ જતું.

'વિમલ અંતરદીપ શિખા હવે
મૃદુલ કો લહરી થકી ધ્રૂજશે;
અતિ પવિત્ર રહી ધૂપમ્હેક એ,
હૃદયમાં પથરાઇ ઊડી જશે?
હૃદયમૂર્તિ વિના અટૂલો ફરૂં?
કંઈ ન આશ પ્રસાદ તણી ધરૂં?

કરૂં ન દર્શન જો તુજ હું હવે,
મરણનું પછી એક જ સોણલું;

રહી જ આશ પછી નવલા ભવે,
અગર તો તુજ જ્યોતિ મહીં ભળું:
નવ ગમે રમવું અહીં એકલાં,
નયનથી ગઇ દૂર કયહીં ઇલા!

જીવનમાં ફરી એ મૃદુ સોણલાં
સુભગ દર્શ વિના નહિ ઊગશે,
અમર નિર્મળ જીવનની કળા
મુજ વિશે ન હવે પ્રગટાવશે?
ગત ઘડી ગઇ એ, ગયું એ બધું!
વિધિ! હજી કરવું કંઈ છે વધુ?'

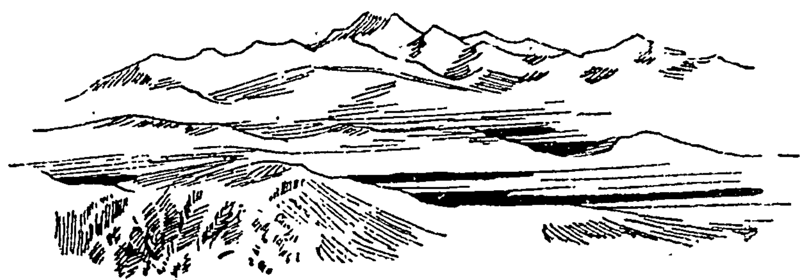
(સૉનેટ)

ક્ષિતિજ સાંકળ ચોગમ છે જડી,
અવનિબંધન શી પગ શૃંખલા;
સમયકેદ વળી વિધિએ ઘડી,
અહીં થકી કયમ ઊડી શકું ઇલા?

નવ હઉં ફૂલ કે ફૂલપાંખડી,
અચલ ભક્તિભર્યાં મુજ એકલા
હૃદયથી દઉં અર્ધ્ય તણી ઝડી,
યુગ રચે નવ ભક્તિ તણી કલા.

થઇ જશે ક ની જીવન જે ઘડી
અહીં થકી ઊડી એ પ્રભુસોણલાં,
અસર દિવ્ય થશે પળ એ રૂડી;
અરર! બંધન તો અહીં કેટલાં!

સુભગ મૂર્તિ તું દર્શનથી ટળી,
દઉં હવે ઉરઠારક અંજલિ.

કંચનજંઘા

• દ્રુતવિલંબિત •

૧

પ્રકૃતિ ગોદ ત્યજી અવકાશની
તિમિરના થર સૌ અળગા કરે,
અવનિ લ્હાણ સુવર્ણ પ્રકાશની
લઇ સચેતન ત્યાં ફૂદડી ફરે:

સહજ તેજ ખરે નભ-મૉડથી,
કિલકિલાટ કરે વનપંખીડાં;
મધુર ધૂપ ઊડે ફૂલછોડથી,
ચમકતાં ત્યહીં ઝાકળબિન્દુડાં:

ઊઘડતાં પટ તારકથી ભર્યાં,
સુભગ સુન્દર મ્હો ઊઘડે જ્યહાં;
તિમિર ધુમ્મસ ઝાકળ ઓસર્યાં,
પ્રકૃતિ નાટ્યવિધાન રચે ત્યહાં:

પલકમાં સરજે નવલી કલા,
વિમલ અંતર વિશ્વ તણી લીલા.

૨

ઊઘડતું પરબ્રહ્મનું સોણલું
સમયના દૃઢ બંધનમાં ફરે;
જગતનું ટહુકે પરભાતિયું,
શબ્દ શ્વાસ નવેસરથી ધરે:

સકળ વિશ્વ તણો બની શ્વાસ જો
અનિલ પ્રાણ રૂપે ધબકી રહે,
મધુર મંજુલ એ રચી રાસ જો
અકળ કાળ તણા ઉદરે ફરે:

ગહન મંત્ર હિમાલયશૃંગનો
અખિલ વિશ્વતણા અણુ અંતરે
દઈ, હિલોળ ઝીલી તરુવૃન્દનો
નીરવ બ્રહ્મ સજીવન એ કરે:

ઉકલતાં મુજ જીવનસોણલાં,
શબ્દ મંગળ હું સમરૂં ઇલા.

૩

પ્રથમ મંગલમૂર્તિ ઉષા હસે,
અવનિ વ્યોમ ચરાચર નાચતી;
અરુણ હેમકટોરી લઈ ધસે,
રજ સુવર્ણ દિગંત ઉજાળતી:

મૃદુ ઉષા તણી દિવ્ય કરાંગુલિ
હજી અગોચર અંકુર છાંટતી;

પ્રકૃતિને બનવી નિજ ઢીંગલી
જીવનરેખ થકી શણગારતી:

સકળ મંગળ એ નિજ રંગને
લઈ સુકોમળ ત્યાં ચીતરી રહે
ધવલ શુભ્ર હિમાલયશૃંગને;
સરિત રંગ તણી ગગને વહે:

કદી ઉષા તણી હું લઉં જો કલા,
સહજ હું ય ન શું કરૂં આ ઇલા!

૪

રમતીઆળ જતી કંઈ વાદળી
રૂપલ દર્શન માટ ઠરી ઘડી,
સકળ વાદળ-સાગરમાં ભળી
દઇ રહે ફરી શીતળ છાંયડી:

શિવશિખા સમ શાંત સમાધિમાં
શિખર એક જુએ નવલી લીલા,
ચીતરતો રવિ વાદળમાળમાં
ધવલ કંઠ ગૂંથ્યાં ફૂલ રંગીલાં:

સૂરજ રોષ વધે શરમાળ જે
વદન વાદળઘુમ્મટમાં લીએ,
અચળ ભવ્ય ઊભો શિવરૂપ જે
ગહન દર્શન કંચનજંઘ દે:

વિધિ મને કદી ઉગ્ર બની દમે,
રમતીઆળ ઇલા તુજથી શમે.

૫

પલકમાં ફરકે નભલોચન,
ધવલ શૃંગ સુમંગલ દીપિકા
પ્રકટતી સુરખી મનમોહન,
રજનીનાથ તણી અભિસારિકા !

ગ ગ ન ચં દ ર વો ચમકાવતી
નયનપંથ દિગંત શિખા તરે,
ગગન ભવ્ય દવે ભભકાવતી
રૂપલ શૃંગ હવે ભગવાં ધરે:

સમય મંદગતિ થઈ હાંફતો,
અવનિ વેગ ધરી કૂદડી ફરે,
દિવસ રાખ થઈ કજળી જતો,
ગગન ગોદ મહીં પછી નિંદરે:

તુજ ખભે પળ હું જરી નિંદરૂં
ભુખર કંચન દર્શન ના કરૂં.

૬

તિમિરપાલવ પાથરતી નિશા
ગગનઘુમ્મટમાં મઢી તારલા

ચમક ભવ્ય ભરે સઘળી દિશા,
નચવતી વળી શ્યામલ આભલાં:

અવનિ મસ્તક કાજળરેખથી
અવનવાં ચીતરામણ જો કરે,
પલકમાં વળી રૂપલમેખથી
ધવલ રૂપ અનન્ય બધાં ધરે:

શીતળ ચાંદલીઓ નભ ઊગતાં
ગહન-ભવ્ય-સુકોમળ-ઓ! મૃદુ-
મૃદુલ શૃંગ અલૌકિક શોભતાં,
રૂપ મનોરમ એકલનું વધુ:

અજબ દર્શન કંચનજંઘ ઓ!
દઉં ઇલા સહ અંતરવંદનો.

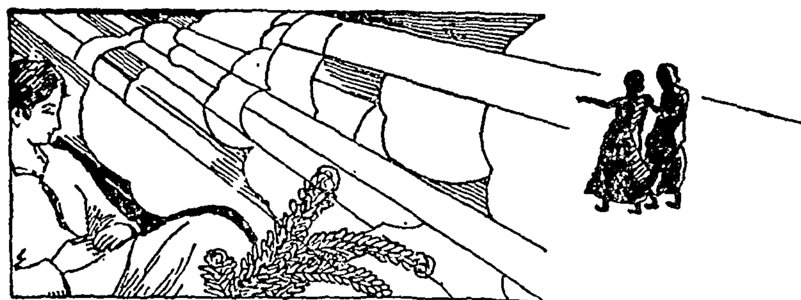
૭

મદભર્યાં રસળે નભ આભલાં,
ગહનઘોર બની ધરણીઉરે
તિમિરદુર્ગે રચી અતિ શ્યામલા
નિજ ભયાનક રૂપ ત્યહીં ભરે:

તિમિર દિવ્ય સમાધિ અનંતની
સરજતી અતિ ભવ્ય ભવિષ્યને,
જઈ ઊંડે નિજ આતમતંતની
મનુજ પારખતો પરબ્રહ્મને:

મરમ અંતરનો લહીને સહુ,
પરહરી વસમાં વિધિબંધનો,
શિવસરૂપ થવા તલસે બહુ,
અચલ યોગ ધરે શિવ શૃંગનો:

ઉભય આતમ-શૃંગસમાધિમાં
અભય યોગ ધરી જઇએ ધીમા!

સ્વપ્નું

• પૃથ્વી •

અહીં દિવસ તો ક ની ? પૃથિવિ સ્વપ્ન છે આ ઇલા!
ઊગંત રવિ પૂર્વમાં—સકળ દેવસંભારણાં
ભરે પૃથિવિ સ્વપ્નમાં—વિવિધ રૂપ એનાં ઘણાં;
સુવર્ણમય ચીતરાય ત્યહીં સપ્તરંગી કલા.
ન હોય રચતો પછી જગતમોહની શૃંખલા!
કરે દિવસરાતનાં પૃથિવિ આંખમીંચામણાં,
અને જીવન સત્ય સ્વપ્ન સમ ભાસતાં આપણાં;
ખરે, પૃથિવિ સ્વપ્નમાં ઉભય આપણે સોણલાં.

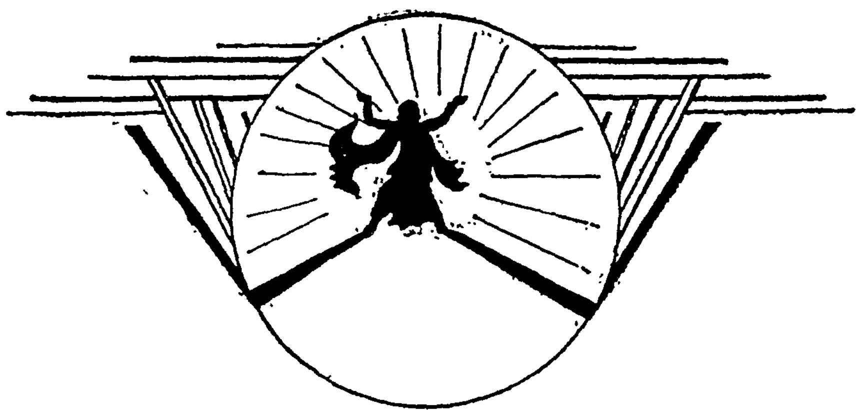
ઊડી પલકમાં જશે સકળ સ્વપ્ન સોહામણું
અનંત ભવપાર જ્યાં જીવન આદિ છે આપણું.
ભલે પૃથિવિ સ્વપ્ન એ પલકમાં જતું રે ઊડી:
અહીં મુજ વિશે તને ભગિની ! ઠેરવું હું ઘડી
અને રહું ઊભો સદા ય તુજ આત્મના તંતમાં,
નિરંતર ઊડે પછી જીવન-સોણલાં સંગમાં.

કર્મણ્યે

• પૃથ્વી •

ફલે, નવ ફલે, તથાપિ કર કર્મ છે તાહરો
મનુષ્ય! અધિકાર એ—કનકસૂત્ર એ સાંપડે.
કદાચન ભવિષ્યના અગમ કાલને કાંઠડે
શમે નવ શમે તથાપિ ઉરભેદનો આંતરો
જશે નકી ટળી અને ઉરસંબંધ જે છે ખરો
થશે, શ્રમિત જ્યાહરે ભવ-પ્રવાસના ચાકડે
વસે નહિ ઉરો ય જર્જરિત દેહને પોપડે,
નિરંજન થતાં થશે અમર બંધવાં બે ઉરો.

અને ઉભય સન્ધિસિદ્ધ ઉર ઐક્ય આત્મા સજે
ત્યહીં નવ કહું તને—તું ય કહીશ ના—'આવજે,'
ન કર્મ, દુઃખ કે કંઈ મનવિસામણા યે વળી
ન શોક ભય-જ્યાં જવું પરમ શક્તિમાં બે ભળી,
કદાચન ફલે ન વા-પટલ ચીરવા ભાવિના?
ફલોઃ અમર આશમાં ભગિની! એક આરાધના.

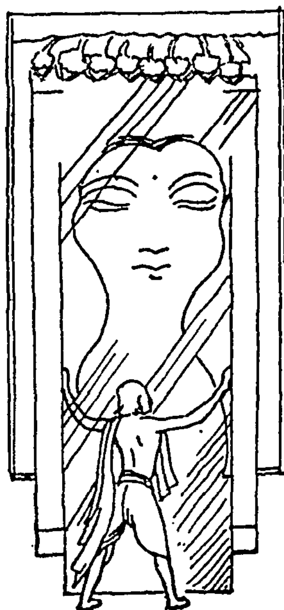

ત્રિકાળ

• દ્રુતવિલંબિત •

દુઃખદ ભૂત તણો ભડકો કરી
કદી ય ના સમશાન ફરી જતો;
સકળ શ્યામલ સ્વપ્ન હવે ધરી
કર મશાલ લઈ ફર ઘૂમતો.
મરણના ભયને મૂળથી હરી
પડળ અંતરનાં સહુ છેદતો;
ભભૂકતી રણહાક થકી ભરી
ગગનમંડળ વીર ગજાવતો.

અમર ભવ્ય ભવિષ્ય તું દોર ને
નવયુગો રચવા કટિબદ્ધ થા,
સરજ નિર્મળ દિવ્ય પ્રકાશને
કદી ય થાય ન જે ભૂતની કથા.
તુજ મહીં જીવવા નવચેતને
જગત સ્તબ્ધ બની નીરખે તને.

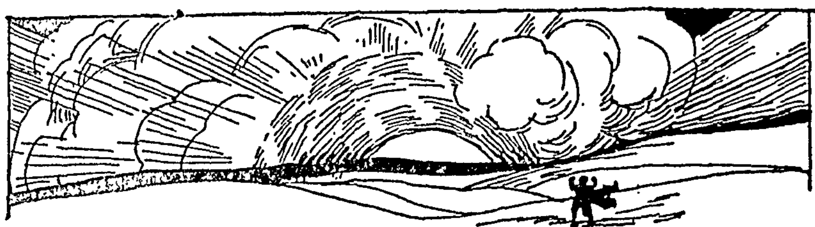
સ્મારક

• પૃથ્વી •

લઉં ફૂલછડી? સુગંધીમય પાંખડી? કે ઘડી
શિલા શકલને અબોલ વદને ય વાચા દઉં?
વિરાટ નભમાળથી ચકચકંત તારા લઉં,
ધરૂં ચરણમાં? પળેપળ રચું નવી દીવડી?
સહસ્રકિરણાવલિરચિત દીપતી રાખડી
થકી ગ્રથિત વિશ્વનાં પરમ પંચતત્ત્વો સહુ
તણા અચલ ચિત્રની જ સ્મૃતિ એક તારી ચહું;
કિયું રચું કહે? અનંત યુગરાજથી યે વડી!

હતી રમતીઆળ તું—સરલ શાંત ગંગોદક—
સદા પતિતપાવની, કમલરેખ શી વિસ્તરી,

વહી ઘનગભીર નિત્ય મુજ જીવને નિર્ઝરી,
ઊડંત જગતાતની અતિ વિશાળ કો કલ્પના
સમી, તુજ મસે કંઇ નવીન હું રચું ભાવના?
‘ઇલા’ શબ્દ એક એ જ નથી ભવ્ય શું સ્મારક?

વદાય

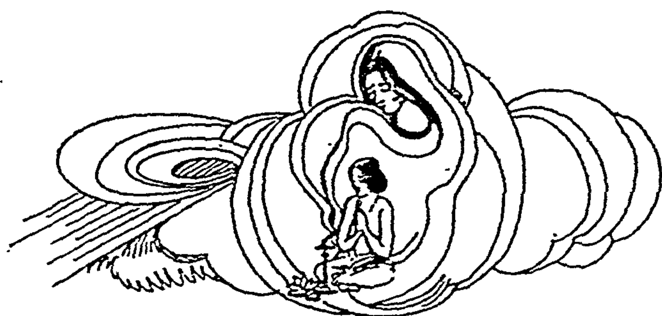
• પૃથ્વી •

હજી ધૂમસમાળ આ તિમિરઘેર્યું ઘેરૂં ત્યહીં,
અને તિમિરમાં ય મેં કહીંક દીઠ ભૂતાવલિ,
પણે ઊગમણું થતાં ઉરપરોઢની કુમળી
ફૂટી ટશર રંગની—કપિલરંગી કેવી રહી!

અમૂલ્ય પળ એ ઇલા! સકળ જો ઉકેલી રહી
વળ્યા વમળ જે દિલે, ધૂમસધૂપ સાથે ભળી
વહ્યા ગગનમાર્ગ ને સૂરજજ્યોતિ જ્યારે જળી;
હવે સતત ઘોળવાં સ્મરણ એહનાં શું અહીં?

ફરી નવ વદીશ રે શબ્દ 'આવજે' એટલા,
રહ્યા છ સ્મરણે હજી પ્રથમ બોલ એ તાહરા,
સ્ફૂર્યા મુખ થકી કુંળા ફૂલસુગંધ જેવા સર્યા,
ઊંડા હૃદયમાં હજી મઘમઘે અહો કેટલા?

વદાય! સ્મૃતિબોલ જે, પ્રથમના ઉરે સંઘરી
રહી ગુંજીશ એકલો નિત પ્રભાત આશાવરી.

પ્રણામ

• દ્રુતવિલંબિત •

તિમિર અંતરમાં પથરાયલાં,
વીજળડી ફરકી ચમકી જરી,
પલકમાં દહવા ઉરમાં સરી,
અહહ! તો ય તને પ્રણમું ઇલા!

ગહનભાર હિમાલય શી શિલા,
નયનપાંપણ આ નવ ઊઘડે,
હૃદય દુઃખભર્યું વસમું રડે,
અહહ! તો ય તને પ્રણમું ઇલા!

ભવપ્રવાસ વિશે જવું એકલાં,
શ્વસન આ અહીં શાંત—અશાંતિથી,
જીવનને ઘસડે વિધિસારથી!
જીવન-અંત, પ્રણામ તને ઇલા!

કાળરાત્રિ

• દ્રુતવિલંબિત •

વિષમ મેઘભરેલ નિશાચરો
ધગધગે ડગલેડગલે ભમે;
વિધુરનાં વળી જંતરમંતરો
નિજ ભયાનક રૂપ ધરી રમે.
તિમિરની ધરી ખાદુક ઓઢણી,
અતિ ભયાનક કાળસ્વરૂપને
નિરખવા ભડકા કરી ડાકિણી
લઈ ભમે સઘળે નિજ ભૂતને.

દશ દિશા સ્મશાન સમી બળી
અવનિ વાદળ રાખ થકી ભરે;
વિષમ એ તિમિરે જગ ઓગળી
સકળ કાજળસાગરમાં તરે.
તિમિર સંહરવા લઈ આશિકા
ઉભય લે ધરીએ ઉરદીપિકા.

પ્રલય

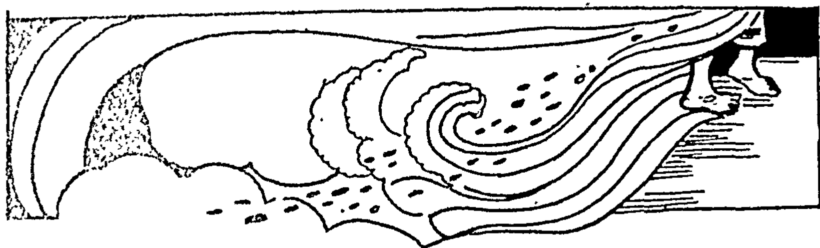
• દ્રુતવિલંબિત •

થનગનાટ કરી નભતારલા
સરર નૃત્ય કરી તિમિરે સરે,
ઘૂઘવતાં ફૂદડી ફરી વાદળાં:
પ્રલયકાળ દિસે જગનો ખરે!

તણખ-જાળ નભે વીજળી ગૂંથે,
તિમિર ભસ્મ દશે દિશ જો ભરે,
ઉદધિ છોળ ત્યહીં ઘૂમવા મથે,
પ્રકૃતિ તાંડવ શી ફરતી ફરે.

શિખર-કોઠ ભયાનક ફૂટતા,
જગતનાં સહુ બંધન જો તૂટે,
અનિલ વહ્નિ સમા ગૂંગળાવતા:
હૃદયબંધન આપણ ના છૂટે.

પ્રલયઘૂંટ ઇલા લઇએ ગળી,
જઈ વિરાટ સ્વરૂપ વિશે ભળી.

પ્રયાણ

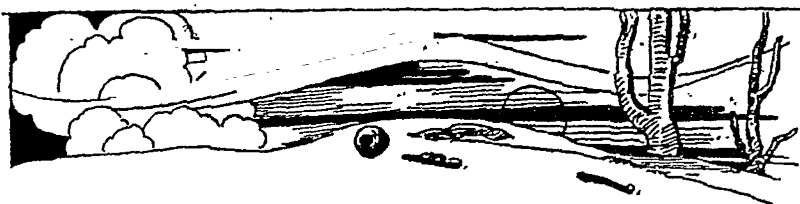
• દ્રુતવિલંબિત •

ગગનમાં સળગે સગડી સદા
અવનિનાં ઉર આ મૃદુ ડામતી;
મુજ ઉરે સળગ્યાં સ્મરણો બધાં,
અનલલાહ્ય નિરંતર એ થતી.

મરણ તો ચૂસશે વિષ ડંખનું,
સ્મરણ–ડંખ રહે પછી ના જરીઃ
ફલક સંસ્મૃતિનું વણરંગનું,
સ્મરણ ધન્ય અધન્ય જશે ખરી.

ઉદય અસ્ત તણી ન પ્રદક્ષિણા!
પ્રલય માટ બધું જગ થાકશે,
હૃદયકંપ અહીં જ વિચક્ષણા,
ભય ન એ મુજને જરી યે કશે.

જીવનઅંત—પ્રયાણ હવે કરૂં,
ભગિની! રૂપ હવે નવું હું ધરૂં.

અવસાન

• દ્રુતવિલંબિત •

દિવસ નૃત્ય કરીકરી થાકતાં
રજની શ્યામલ પાલવ ઢાંકશે;
અવનિ શાંતિ સુરમ્ય ઊડી જતાં
અકળ શાંતિ સનાતન લાધશે.

જીવન નૃત્ય કરીકરી થાકતાં
નિરવ શોક હવે ઉર ઠારશે,
સકળ સ્વપ્ન ભમે વિખરી જતાં
સ્મરણ એકલ એ સહુ બાળશે.

જીવન ભેખ ધરે અવસાનના,
ઉર અશાંત થઈ ધબકે ઘણું;
મરણની રહી અંતર ભાવના,
અવનિ પાર જવા અહીં હું વણું.

દિવસ થોભ! જરી તુજ થાકમાં,
શ્રમિત હું ય ભળું અહીં રાખમાં.

વિસર્જન

• શિખરિણી •

પ્રભો ! છંકારી દે સકળ ગ્રહ, તારા, ઉદધિમાં,
અને સંકેલી લે ઘડીક મહીં આ રાસ રમવા;
ચઢી ચોપાસે જો, પ્રલયપૂર વ્યાપે પલકમાં,
ગ્રહી લેજે મારૂં દગજલ, ખૂટયે શક્તિમહિમા !

તૂટે ગેબી ગુહા, અનલ સરખા વિશ્વફરતા
ફરે ઝંઝાવાતો, ફરીફરી બધું યે જગ સીઝે;
ખૂટે એ વાયુ તો હૃદયભરમાં દાહ દવતા
નિસાસામાંથી યે પ્રલયપૂર તો એક ગ્રહજે !

અને પ્હાડોના જો, વીજતણખથી કોઠ જ ફૂટે,
ઊના અંગારાથી ગગનપટ વ્યાપે રજરજે,
પરંતુ વજ્રો શા દઢ વીજકડાકા કદી ખૂટે,
અરે આ હૈયાની ઉરધબક એકાદ ગ્રહજે !

નિસાસા, આંસુ ને ઉરધબક સર્વે મુજ વહી
થશે નક્કી દેવા ! તુજમય નવા સર્જનમહીં.